

44. М А Н А.

Є в нас плесо, осокою
Поросло кругом,
По середині плавочки
Плавають рядком.

І ростуть над плесом вільхи
І гнучка тала,
І у вільхах заховалась
Хаточка мала.

Чорна хатка невеличка:
Хто в їй пробува?
Там старая чарівниця
Нишком прожива.

Здавну люде не посьміють
Близенько пройти,
Але можна, коли треба,
В хату увійти.

Коли сьвіт тобі огиднув,
Нікого любить,
Коли хочеш красче з-разу
Вік свій закінчить,

Ніж тулятись без надії
І шукать кінця:
До неї приходить питати
Вірного словця.

В неї човен, розмальован
Весь цятками він;
В ясну ніч плисти у човен
Сядеш ти один,

І уздриш, чого ніколи
Не видав з рода:

З-разу зникне човен, хатка
І тала й вода ;

З-разу стане пред очима
Красная лука,
Як шовкова стрічка вєть-ся
Ясная ріка ;

Різнофарбними листами
Сяють дерева,
Як оксамит молодая
Блищить ся трава.

По траві, як в ніч по небу
Яснії зірки,
Веснянії, запашиї
Мають ся квітки.

І не місячний ні денний
Сьвіт там просява,
Наче місяць навдосьвіта
Сонце устріва.

Не з дощу, не з сонця стануть
Там веселки мріть,
Одностайно короводець
Пташок зашумить.

На луку грати ся прийдуть
Краснії дівки,
Голубіти-муть в волосьях
З пролісків вінки.

Їх одежа — вся у-куші
Сьвітова краса,
Їх урода — що й казати ?
Божі небеса.

Заспівують, затанцюють,
Поведуть танок,

Їм музикою повіє
З річки холодок.

Затанцюють, заспівають
Чуднії пісні,
І зомлієш ти, небоже,
Лежачи в траві.

Станеш тануть, станеш топнуть,
В чім, не знаєш сам;
Закривати-муть веселки
Сьвіт твоїм очам.

Станеш топнуть, станеш топнуть,
Сам не знаєш, в чім,
І заплющуть ся у тебе
Оченьки зовсім.

Любязненько, солоденько
Станеш ти дрімать...
А пісні й музики будуть
Тебе колихать.

Їх послідній голосочок
В спячого замре...
І тебе тогді хтось наче
Міцно підтовкне.

Ти прочнеш ся, раз останній
Очи поведеш,
Пролепечеш : прощайте !...
В озеро пурнеш.

45. КУЛЬБАБА

(А. А. Леонову.)

Віє передзимній
Вітрець студененький,
По степах осінне

Вєть-ся павутиньня.
Що-ж то між травною
Вялою, сухою
Кульбаба жовтіє?
Чи б то справди сонце
Кидать нас не хоче,
І опісля літа
Душного, сухого
Знов до нас веселим
Маєм хоче глянуть?
Чи земля жартує?
Чи сей цвіт не в пору
Що-небудь віщує?

Вік наш чоловічий
Схож із віком року.
Спершу боже сонце
Життя пробужає,
Промінями в серці
Як у весняної
Половіді грає,
І душа бриніє
Надією-квітом,
І в душі селять ся
Радощі, як в гіллі
Вишень соловейки.
Життя розівєть-ся,
Життя загустіє
Наукою сьвіта,
І почнуть ся грози,
Дощі і спіки.
Щасття і недоля,
Радощі і туги,
Одно другого швидче
Стануть прохожати,

І душа твердіє;
І скрізь погорілу
Зелень віку чорна
Земля проглядає.
Коли ж стане в осінь
Вітрець передсмертний
Душу провівати,
Знову боже сонце
Свої блідні довгі
Розкидує тіні,
І душа збірає
Сили на останку,
Знову квіт-надія
В серці процвітає.
Але квіт той вялий,
Кульбаба осіння,
Пустоцьвіт похилий,
Не росте високо,
Не цвіте розкішно,
І без плоду гине
Під морозом смертю.

46. ТУГА.

Гаю мій, гаю, гаю зелененький!
Вітре мій, вітре, вітре швиденький!
В густому гаю листя жовтіє,
Вітер гілок не колише й не віє.

Те, що колись по весні красувалось,
Те, що колись мені так сподобалось,
Змерзло, захляло, затихло і зникло.
Серце кохатись сим сьвітом одвикло!

Там, де в кущі воркотала голубка,
Там жартувала колись моя думка.

Стихла, замовкла туга голубяча —
Геть прокотилась та думка хлопча.

І місяць повний і ясна водиця...
І ти, вродлива, кохана дівця —
Зникло те в осени, щό було літом,
Серце не хоче кохатись сим сьвітом.

47. ДІДІВЩИНА.

(А. Л. Метлинському.)

Біля церківки старенької
Зеленіють дві тополеньки,
У тіні їх у густенької
Невисокая могилочка,

Купка чорная, рябість-ся
Квіточками-різноцьвітками,
Хрест любастровий білість-ся
У покійника в головоньках.

І округ хреста обвила ся
Зелененькая березонька,
Над хрестом тим похилила ся
Молоденькая калинонька.

Як у сьвято в празник бовкне дзвін
На дзвінниці стародавньої,
Відозветь-ся глуховато він
В темнім склепі, у могилоньці.

Кісточки либонь сухесенькі
В трухлих дошках зворушають ся,
За життя либонь старесенький,
Дзвін почувши, розрушав ся так.

Коли пугач доби нічної
Проведе свій довгий глас смутний,

В склепі серед ночі вічної
Відкликнеть-ся жалібненько щось.

Кісточки либонь старенькії
Не самотні були на сьвітї,
Слізоньки либонь тепленькії
Западають в землю глибоко.

Коли чирик над могилою
Привітає ранок піснею,
Весняная пісня милая
Під землею розлягаєть-ся,

І тополенька прямиенькая
Гілочками колихаєть-ся,
І травиця зелененькая
Заблищить росю срібною.

Либонь ранок воскресенія
Чують кісточки дідівськії,
Либонь радість зобаченія
Гріє серденько холоднее.

Тільки ріки поламали ся
Весняної доби ранньої,
Як вербиця розвивала ся
І вдягав ся вигон травкою.

Хлопець й дівчина прихóдили
Під тополі на могилоньку
І насіннячка принóсили
Усівати купку чорну.

І лили ся теплі слізоньки
Із очей на купку чорну,
І приймали ся насіннячка,
І два квіти уродили ся.

І поливаний хлопячими
Слізоньками горицьвіт вродивсь,

І поливані дівчачими
Слізоньками вийшли проліски.

Першій весни подаруночки
Золотіли і синіли ся,
На їх листях поцілуночки
Божих ангелів лисніли ся.

І квітчала ними тихая
Пара в церквіці старенької
У суботу великодню
Плащаницю Христа Господа.

Наче лик сьвятий глядів на їх
Оком жалібним та приязним,
Наче хтось в горі признавсь до їх
І казав їм так любесенько :

Щоб у хлопця в серці жар палав,
Чистий жар до всього доброго,
Як огняний квіт, що він квітчав
Образ Господа забитого ;

Щоб у дівчини безвинная
Душка так як небо сяяла,
Так як квіточка блакитная
На лиці Христа Спасителя.

48. ГОЛУБКА.

Вилітала голубонька
Із гаю густого,
Сумовала, нарікала
На милого свого.

Не нарікай, не жури ся,
Голубонько біла,
Що з тобою лиха доля
Його розлучила.

Не нарікай, не жури ся,
Голубочко сиза :
Розтяла йому голову
Панська стрілка хижа.

Не нарікай, не жури ся,
Голубочко хвора :
Не вернеть-ся в біле тіло
Крівця його скоро.

Не нарікай, не жури ся,
Голубко вірненька ;
Вже немає миленького,
Зосталась миленька.

49. ДІВЧИНА.

..... тільки видно хрести :
Туди мені любо, мило оченьками звести.

Упять спориш став вигон укривати,
Упять діждались весняних сьвяток,
Упять ідуть закрічані дівчата
Гулятись в хрещика, весни танок.

Дівчатонька ! Отсе упять піснями
Потішитись співець ваш приблукав.
Де-ж та, що він як рожу між квітками
Між усіма вродливими признав ?

Вона умерла, під осінь журливу
На гробовище однесли її,
Гуртом співали пісню жалосливу
Над дівкою і подруги й чужі.

Сніги розтаяли, ви знову веселенькі
Забули по весні осінні біди,
Й на дівчачій могилі зелененькій
Барвінок розкида невялнії листі.

Колись вона гуляла по волі,
Крутилась з вами в жвавих коровах;
Її станок пряменький як тополя,
Що там росте по ваших огородах.
Чи згадуєте ви її?

Колись вона з сестрицями ходила
Квіток шукати вмісті по луці,
Як воронець в їй ягідки красніли
По білім як конвалія лиці.
Чи згадуєте ви її?

Колись вона із вами в ніч гулялась,
На вас дивились з неба зіроньки,
Її душа як небо красувалась,
Як зіроньки в їй грали вигадки.
Чи згадуєте ви її?

Її немає, під осінь журливу
На гробовище однесли її;
Сніги потаяли, впиють жартовливі
Гуляється, дівчатка, без неї.

Як ластівка з плесів своїх ясенських
Підніметься і поуз вас пирхне,
І крутить ся й вертить ся веселенька
І ледве землю крилами торкне,
Тогді, дівчатонька мої,
Чи згадуєте ви її?

Як ластівка швиденько пролетіла
Вона свої дівчачії літа,
І ледве, ледве землю зачепила,
І на землі не кинула сліда.

Як зірочка вечірньою добою
Відорветься од подруг, заблищить,
Прокотить ся по небесах смугою

Й хто зна куди далеко залетить :
Тогді, дівчатонька мої,
Чи згадуєте ви її?

Як зіронька її душа сьвітилась
У ангельській небесної сімї,
Огняною смугою прокотилась
Вона між вас, і де шукать її?

Вона між вами :
Зільлям, квітками,
Тихими вітрами,
Шумом криниці,
Голосом птиці

Її душа до вас озиваєть-ся,
Вести розмову з вами питаєть-ся.

Дівчатонька, дивіть ся : он літає
Маленький жайворонок і пісеньку співає ;
То душка дівчача на час
Схотіла одвідати вас.

Прислухайтесь, що пташка заспівала :
І я як ви скакала і гулялась,
Усе чогось на сьвіті піджидала
І радості якоїсь сподівалась.

Розлетілись мої сподівання
Як квітки у садочку із вишень,
Ізмерзли мої піджидання
Як метелики в осінь холодну.

І думки й вигадки
Надавили купки
Сирої землі, що мене закидали.

І ваша веселость, сестриці, зовяне,
І вам на серденьку холодно стане,
І ваші думки й вигадки,

Дівчатка-сестриці моторні,
Повидавлють ті намітки,
Що закриють вам кучері чорні.

Живцем вас положуть в тісну домовину,
Живцем вас зариють у душну могилу;
Ніхто не заплаче, як вас поховують,
Ще гірше: веселі пісні заспівають.

Дівчатонька! вона співає,
І що співає добре знає.
Он-он її могила мріє,
На їй барвінок зеленіє.
Піду туди! Щасливо вам, дівчата,
Співати і гуляти!

50. ХМАРКА.

По небу блакїтному
Хмарочка плине;
Спитай її, брате,
Куди вона плине?
Чи так собі вільно
По небу гуляє,
Чи хмарочку-пару
Невдаха шукає?
Все небо синїє,
Одна тїлькі хмарка
Мала, невеличка,
Одна собі плавле;
Не вступиш десятка
Уряд налічити —
Вже хмарки немає.
Була в мене думка,
Як хмарка по небу
Снувалась, гулялась.
Чи чого шукала,

Чи так для утіхи
Снувалась, гулялась?
Не знаю, забув!
Її вже немає.

51. СОН.

Quel foco ch'io pensai che fosse spento
Dal freddo tempo e dall'eta men fresca,
Fiamma e martir nell' anima rinfresca.

Petrarca.

Як сонні привиди на час появились,
За час утекли,
Так прежні роки, літа молодії,
Давно вже пройшли!
І згадки нестало і пам'ять пропала
Об вас у-во мні.
Чого-ж ви прочнулись, чого-ж ви явились
Упять у-во сні?

Я спав і був во сні у тій країні,
Де молодий безпечно я гуляв..
І бачив я: із церкви домовину
Несли і піп у чорному співав.
І я дививсь, і щось мене давило!..
І став дріжати і став людей питать..
Її, її в могилу хоронили,
І от уже приймались опускати!..
Я одвернувся... я усьміхнувся гірко..
І з радістю пекельною глядів
На чорну одежу чоловіка..
Ох, тяжко я, хоч і во сні, грішив!

От в-ранці, ще досхідньою добою,
Прийшла поплакати череда моя.
І знов приплівсь до церквівки старої
Весь трусячись мов той убійник я.

Дивлюсь: провальля, там долина мріла,
В їй щось чорніє — ох, чи не труна!
Розглядівсь: ні, сьвіженькая могила!
Там, там покійниця лежить вона!
І явори ростуть там молодії,
І одвернувши голови свої
Повісили назад верхи густії,
Жалкують ся поглянуть на неї.

Я прокинувсь. Сон проклятий
Мені знову нагадав
Те, що в вік не споминати
Я давно вже клятьбу дав.

Став я розпитувать, як вона має.
Кажуть: щасливо в сімї проживає,
Вірно кохаєть-ся з мужем своїм,
Діти малії пестує із ним.
Тяжко, ох тяжко на серці мені!
Красче побачить тебе у труні,
Ніж бачить, як ти повагом сконаєш,
Серцем чорствієш, душею вміраєш...
І слухать, як муж твій карявий, старий,
Вялить поцілунками губки твої!

52. ВЕСНА Й ЗИМА.

Ходив весною я по квічаній долині,
За кождим ступнем зільля урожало сонце.
І я згадав, як по зімі в моїй хатині
Мороз мережками вицьвяхує віконце.

Тепера по зімі сижу в своїй хатині,
Мороз мережками скрасив усе віконце.
І я згадав, як по весні у тій долині
За кождим ступнем зільля урожає сонце.

53. І. І. СРЕЗНЕВСЬКОМУ.

При од'їзді його на чужину.

Хай милосердий
Біг та сьвятая
Діва Марія
Тебе боронють!
Майскеє поле,
Квітки червоні
Шлях буде твій;
Осїнь богата,
Жовтее жниво
Твій узворот.

Коли ж звернувшись
Знову очима
Й серцем шукати
Станеш своїх,
Може якого
Більш не побачиш!

Друже коханий,
В щастю і в лисі,
В radoцax, в горі,
В рідному краї
І на чужині,
І на тім сьвітї
Призна, люба
Буде для мене
Згадка твоя!

54. БАБА ГРЕБЕТНИЧКА.

— Дідусю, розкажи нам казку невеличку.

»Яку-ж би вам сказати?« пита дітей старий.

— А от про відьму ту, про бабу Гребетничку,
Що бачив ти колись, як був ще молодий.

»Ану вас з нею, от пристали репяхами!
Се-б то, як кажить-ся, козі смерть нагадав!
Потішу, дітки, вас я иншими казками:
Ось слухайте, сії ще я вам не казав.«

І став казать їм дід про дивну кобилицю,
Чом сонце тричи в день переменя свій лик,
Як лицар добував зо дна морську царицю,
Без черепка ходив по сьвіту чоловік.

Такі дивозії кому б не сподобались?
Всяк ласий до казок, як кішка до сальця;
А діти все собі на ослінцях хиялялись
І не второпали ні одного словця.
Їм так як дівчині нова шовкова стрічка
Усе роїла ся та баба Гребетничка!

Дідусь казав, тай став на діти поглядати:
»Якої матері се я кажу стїнам?
Лягайте ж, коли так, лягайте зараз спати.
Нехай лихий, не я, казок накаже вам!«

— Дідусеньку! у-слід хлопята розкричались.
А дід собі роззувсь і сьвітло загасив.
»Лягайте спать!« кричить: »чого розташувались!«
Лягли, а молодик на їх в вікно сьвітив.

»Лягли? Глядіть же ви, у мене не возить ся!«
А бідну дїтвору і сон то не бере:
Все Гребетничка знай на думці їм вертить ся,
І от один братам щось на ухо верзе.

Аж гульк! Ой, ой, ой, ой! як раз посеред ночі
Старая бабище у хатї під вікном.
Суха як очерет, заплющені в їй очі,
Киває на дітей і дражнить язиком.

Дідусь мерщій схвативсь, та разом скік із печі:
»Ось-ось я, діточки! чого підняли крик!

Мани нема.« Та ба, на дідівській речі
Мов дерев'яний став у дїтвори язик.

Всю ніч пролежали вони трохи живії,
А в-ранці дідові і почали казати.
»От бачте,« дід сказав, »хлопята навіснії,
Я-ж говорив, об сім товкти ся вам не статъ!

От бач, накликали чорт батька зна що в хату!
От гребя до попів йти хати осьвятить,
І треба лишнюю копійку віддавати:
Ломакою б за се гарненько вас побить!»

У той-же день прийшли з сьвяченою водою,
Нечисту силу гнать, з села духовники;
Дідусь наш морщить ся, киває бородою:
Пропади таки так аж два четвертаки!

З тії доби мана, суха як в літку шпичка,
Вже не приходила хлопцок турбувать;
За те і дїтвора про бабу Гребетничку
Не тільки говорить, боїть ся і згадать.

55. ВЕСНЯНКА.

Зіроньки у небі заблищали,
Квіточки в садочку забіліли,
Дівоньки у полі заспівали.

Що на небі зірки,
Що в садочку квітки,
Що між нами дівки:
Що на небі зірка як квітка біліє,
А в садочку квітка як зірка сяє:
Вродою красніє
Дівка молодая,
Як на небі зірочка,
Як в садочку квіточка!

По небу божий ангел літає,
По саду пташка малає співає,
По світу хлопець веселий гуляє.

Кожний ангел має зірку,
Кожна пташка любить квітку,
Кожне серце шука дівку.

Багато зірок в блакитному небі,
А ангел свою між всіма пізнає

І все до одної літає.

Багато квіток в зеленому саді,
А пташка всю ніч край одної співає.
Багато дівчат на білому світі,
А серце свою між всіма ізнайде,

І по вік одну кохає.

56. ЗАБАЧЕНЬНЯ.

Вийди, коханка, вийди, миленька,
Нічної вийди години,
Дай поцілую, дай помилую,
Серце, тебе на єдині.

Дай подивлюся, дай погляжуся
В ясні, чорненькі очиці,
В їх твої думки світяться ясно,
Як он-ті зорі в криниці.

Та неповинна думка безгрішна,
Думка святої любови...

Її сказати нема на світі
В людях присталої мови.

Її лепече вітер порою,
Як із водою жартує;
Її синенький метелик чує,
Коли васильки цілує.

Серце-потіхо! вийдем до гаю,
Вийдем під липи густії;
Нічного часу беседу нашу
Люде не вчують лихії.

Хай вони кажуть, що зобачають:
Нам не страшне наріканья;
Бог милостивий бачить із неба
Наше безвинне коханья.

Наше коханья чисте як промінь
Сонця, що в золоті грає,
Приязне Богу так як молитва
Серця, ваги що не має.

Не закаляють беседи нашій
Грішні поганії думки,
Чиста розмова і забаченьня
А ще чистіш поцілунки.

Серце-потіхо! Вийдем до річки,
Вийдем під верби густенькі;
Дивлять ся з неба в свіжю водицю
Божії зорі ясенькі.

Там на зеленім березі сядем,
Ручка за ручку узявшись,
Щоб наші душки хоть на часочок
В небо пішли спарувавшись:

Так як дві смужки диму, що в церкві
З різних кадил вихожають,
Різно йдуть в гору, потім зійшовшись
В стороні, к хресту дохожають.

Серце, чи знаєш? Єсть отся річка
Нічного часу свята,
Кожної ночі її святити
Ангел приходить із рая;

І на всю нічку вода криштална
Стане ясна і хороша,
І в освячених філях небесна
Врода любить-ся божа.

Серце, чи бачиш? З одного корня
Дві виростають вербиці;
Виросли вмісті, вмісті головки
Низько схилили к водиці,

І потопивши в воду вершечки
Наче чогось там шукають,
Наче якісь тайнії речи
Вмісті із кимсь поважають.

Чи филі в річці як скло ясенські,
Чи їх турбує негода:
Роки спливають, верби схилившись
Дивлють ся вкупі у воду.

Любо та гарно, милее серце,
Тут нам у-купі сидіти,
За руки взявшись, серцем, очима
В божее небо глядіти.

57. НІЧНА РОЗМОВА.

Ой ти дівчино
Гожого стану!
Вийди до гаю
Або к буряну.
Ой ти дівчино
Гожого зросту!
Вийди до гаю
Або до мосту.
Ой під тим мостом
Очерет ростом,
Трава горою;

Ой біля хати
Старая мати,
А я з тобою!
А в очереті
Можно сховатись;
Мати заснула,
Чого боятись?
А в очереті
Мягко та тихо,
Ніхто не зійде
До нас на лихо.
Там я щось маю
Тобі сказати,
Тільки вівчарики
Будуть чувати.
Там ми щось маєм
Нишком робити,
Тільки що місяць
Буде глядіти.

Ой мій миленький,
Місяць нам сьвіте;
Хай на годинку
В хмару він вийде!
Йому не треба
На те дивитись,
Як ми тут нишком
Будем любитись!

58. ПІДМОВА.

Ні, ні, мамко, ні, ні, дівко,
Я тобі не ворог:
Не лякай ся, моя галко,
Не втікай од мене.
Ходім вкупі в огородець,

Там квіток багато :
Є синенькїї волошки,
Нагідки жовтенькі.
Заквічайсь, моє серденько,
Уберись гарненько,
А я тобі подарую
Шовкову стрічку.
Ходім, мила, ходім, люба,
Там нема нікого ;
Посідаємо в затишку
Під зеленим вязом.
Пожартуймо, попустуймо
Собі на єдині,
Поцілуємо ся тронки
Наче голубочки.
Там нам дуже гарно буде :
Я свою головку
Прихилю тобі на груди,
Тобі стане жарко.
Он і вітрець повіває,
Бузину колише :
Подиви ся, яка пишна
Та цьвіте як рясно !
А пташок, пташок там сила !
Прислухай ся, серце :
Все співають та співають ;
А ти невесела.
Не бари ся, не сумуй бо,
Не дивись до долу ;
Подивись лишень на мене :
Бач, який я гарний,
Очи ясні, брови чорні,
На лиці рум'яний.
Гей-же, гей, моя небога,
Як же ти змінилась !

Біле личко як яблучко
Стало як калина.

Сонце гріє, сонце палить,
А дівка трясеть-ся;
Всюди сухо, всюди тихо,
А в дівчини сльози.
Ей, бодай тебе просила
Лихая година!
Полюбила, як схотіла,
Старого сусіда!

59. БЕРЕЗКА.

На городі березонька паркан оповила:
Чом до мене ти не ходиш, моя Галю мила?
В огороді березонька край коляки веть-ся:
Чом зо мною дівчинонька ніяк не зійдеть-ся?

Ой берега зелененька, а тин непогожий;
Жалкувалась вражська дівка, що я нехороший.
Ой березка зелененька, та трошки кудлата;
Одчинялась у моєї дівчиноньки хата.

Ой без тину ту березку всі топтати стануть,
А без мене тебе, серце, жаліть перестануть.
Ой не можна березоньці край тину не витись;
Ні до кого без милого дівці притулитись.

60. ПАНИКАДИЛЬЦЕ.

Раз вітер на дворі шумів,
У вікна поривавшись,
А я в кімнатоньці сидів,
З коханкою обнявшись.

І я дививсь, як на щоках
Ягідочки красніли,

А перед образом в кутку
Паникадильце мріло.

І я почав їй говорити:
»Дивись, мое серденько,
В кристалі світлому горить
Той гнотичок маленький.

Із чим єсть схожий гнотик сей?
Йому в оливi сяти;
Так Бог велів душі моїй
В любові ізнкати.

Отсе хвиля самотний він:
Так я хвиляв і тмив ся,
Поки шукав чогось один
І серцем не ділив ся.

От другий гніт почав диміть:
Торкнулись — заняли ся;
І став ясніш в кімнаті світ,
І образ просвітив ся.

Святим коханням як гноти
Ми, душко, в Бога сяем,
Я по вік твоїй і моя ти,
Аж поки вмісті зтаєм.»

І мила каже: »Нагадав
Ти дуже мудру думку!
А я її поцілував,
Як голубок голубку.

61. ВУЛИЦЯ.

Світи, зоре, із вечора а місяць з півночі;
Вийди, милий, чорнобривий, потіш мої очі!
Дівка хлопця визиває,

На ігрище закликає
На цілую нічку.

Заспівали, заскакали у танку дівочки,
Засвистали, загукали до їх парубочки.
Та на танці, та на співи,
Відавали ся підзиви
Аж до місяченька.

Та вже місяць височенько, дівки розійшли ся,
Кожна з любим своїм милим за руки взяли ся.
Парувались, женихались,
На самоті милувались
До волосожаря.

Та вже віє-повіває з річки холодочок:
Позлучали ся дівчата знову у таночок.
Грались з хлопцями, скакали,
Жартували, жирували
До білого світу.

Мене бідну не пускає на вулицю мати,
Положила молоденьку біля себе спати:
Не йди, доню! Між дівками
Та між тими парубками
Доброго немає.

Червоніла ся горонька, що на вісход сонця,
А мій любий кучерявий стоїть у віконця.
Мене з хати викликає,
На роботу зазиває
До вечора з ранку.

Ми не будем, ми не станем від людей ховатись,
Нам не треба, нам не треба по-ночи збиратись.
Край криниці в холодочку
Посідаймо у лісочку
В опівденну пору.

Ти до мене, я до тебе схилимо головки,
Цілувати-мемось жарко так як голубочки;

Бо я в тебе, молоденька,
Як голубонька сивенька,
А ти голубочок!

62. ПОПРІКИ.

Що́ я з тобою
Маю робити,
Що ти не хочеш
Мене любити?

Чи за тобою
Все жалкувати?
Чи все кохання
Позабувати?

Я-ж тебе, дівко,
Любив як душу,
А ти казала,
Що я сьмію ся.

Я-ж тебе, дівко,
Кохав як око,
А ти гадала,
Що то нароком.

Хай мене візьме
Лиха година,
Коли є в мене
Інша дружина!

Не біжи, мила,
Серденько мое,
Будем любить ся
Впять ми обое.

Я-ж тебе, дівко,
Буду любити,
Буду всім серцем
Тебе жаліти.

Коли ж ти з жалю
Наробиш сьміху,
Я тобі скажу:
Хай тобі лихо!

63.

Кохавсь я тобою,
Як місяць водою,
Як сонце уходом,
Як роса травою.
Стан твій як тополя
На долині Юди,
Личко розцвітало
Як кидарська рожа,
І уста румяні —
Краплі сцільникові,
Викапали сласти
Жаркої любови.
І словами ніжно,
Сходняя дівчино,
Годувала серце
Як млеком і медом.
В сьвіті золотому
Божим серафимом
Ти мені явилась,
Запахная квітко
Небесного раю!
Ти як сонце душу
Мені осьвітила,
Так як ранок сийний

Розігнала тугу.
Споминаю, дівко,
Очи твої ясні,
Як озера сьвітлі
Далекого краю.
Дівчино! в ті пори
Як мені хотілось
Утекти з тобою
За моря, за гори
В ту далеку землю,
Де селяне другі,
Де година прошла
Воскресає знову...
З миром розлучившись
Жили б ми з тобою!

Де ти, моя радість?
Обізвись до мене!
Де ти, моє сонце?
Прогляни на мене!
Де ти, моє серце?
Пригорнись до мене!
Прощай, моя мила,
Моя чорноока!
Доле моя, доле,
Ти моя морока!

64. БРАТ З СЕСТРОЮ.

Зажурилась Україна,
Що не добра їй година:
Наступають орди ханські,
Палють села християнські,
Палють села із церквами,
Топчуть ниви із хлібами,
Мир хрещений марно гублять,

Одних топлять, других рублять.
Не одна тогді дівчина
Смутно в полі голосила,
Під арканом ступаючи,
Білі ніжки збиваючи.
Два загони на Вкраїні,
Два загони на Волині,
П'ятий з ханом наступає,
До Києва привертає.
Взяли Київ у неділю,
Попсовали, попалили.
Брали срібло, брали злото,
Брали сукні і хворботи,
Єдамашки і атласи,
Оксамити, блаватаси,
Брали коні і корови,
Брали дівки чорноброві.

У тій порі на Подолі
Жив міщанин в добрій долі,
Мав він хату й господицьку,
Мав він хлопчика й дівчинку.
Злі Татари набігали,
Мужа й жону зарубали,
Мале дівча полонили,
Тільки хлопця не вловили.
У середу бусурмани
Із Києва повертали.
Став Івась тогді ходити,
Став по родоньку тужити,
Що ні тата ані нені,
Ані хати ні постелі.
Взяли Йвася сиротину
Добрі люде на чужину,
Запорожські товариші
Повезли його до Січи.

Виховали на славу,
На козацьку одвагу,
Що козаченька такого
Нема в Січі ні одного :
Сам утворний, ростом статний,
На все бойкий і придатний,
Чи у чайці просьвіщать ся,
Чи на коні красовать ся.
Тричі ходив з отаманом
Воювати з бусурманом,
За батенька відомщати,
За нещасну рідну мати,
За сестричину долю,
За свою сирітську долю.
Брав він добич незмірно,
Срібло, золото незлічимо,
Кармазинні жупани,
Гаптовані сап'яни,
І пояси шалеві
І басани зелені.

Раз поїхав Івасенко
У Бендери на ярмарок.
А в Бендерах та на ринку
Продає Татарин дівку.
Івасенко приглядає,
Християнку примічає.
Став дівчину торгувати ;
Татарюга став казати :
»Сія дівка не наймичка,
Пригожая як панночка,
Молодая як травиця,
Рум'яная як зірниця,
Із далекої чужини,
З козацької України.«

Івась гроні одміряє,
Дівчиноньку викупляє,
І приводить на домівку
Чорнобриву Українку.

Стоїть бранка край порога,
Сидить Івась і кінці стола;

Плаче бранка сльозами,

Мовить козак словами:

»Не плач бранко, не плач красна,

Твоя доля не безщасна.

Не на поругу для себе

Визволив я, бранко, тебе.

Візьму тебе за дружину,

Звінчаємось у неділю.

Бо як тебе зоглядаю,

Отця й неньку споминаю!»

Добре козак промовляв,

Тільки роду не спитав.

У суботу змовлялись,

А в неділю звінчались,

Тогді роду питались.

— Скажи мені, серденько,

Якого ти родоньку?

»Я з Києва Петрівна,

По батькові Йванівна;

На Подолі хату мали,

Злі Татари набігали,

Отця, неньку погубили,

Мене малу полонили;

А маленький брат зостав ся,

Та не знаю, де дївав ся.»

Як Івась те зачуває,

Свою долю проклинає:

»Відна моя головонько!

Нещаслива годинонька,
Як матуся нас родила:
Красче б була утопила;
Красче б були нас Татари
Вкупі разом порубали!

Я з Києва Петренко,
По батькові Йваненко;
На Подолі хату мали,
Злі Татари набігали,
Отця-неньку погубили,
Тебе, сестро, полонили,
А я хлопчик заховав ся,
На лиху долю зостав ся!

Чи се-ж Бог нас покарав,
Що брат сестри не пізнав?
Чи вже світу кінець є,
Що сестрицю брат бере?
Ходім, сестро, горою,
Розвіємось травною;
Ходім, сестро, степами,
Розвіємось цвітами.
Ой ти станеш жовтий цвіт,
А я стану синій цвіт.
Тільки б вкупі нам жити,
В однім зільлі два цвіти.»

Пішли вони горою,
Розвіялись травною;
Пішли вони степами,
Розвіялись цвітами.
Ой став Івась синій цвіт,
Стала Маря жовтий цвіт.
Як звязали в церкві руки,
Не було вже їм розлуки;
Як у церкві звінчались,

Так укупі й zostались:
В однім зільлі два цвѣти!
Стали люде косити,
За них Бога молити.
Стали дівки квітки рвати,
Із їх гріхи збирати.
Стали люде казати:
Отсе ж тая травиця,
Що з братіком сестриця!

65. ЗІРКА.

Милий отець, мила мати,
Дружина миліша;
Радий козак молоденький,
Дівчина радніша.
Вранці у їх весільлячко,
Кінець дождиданню,
Завтра піп ім руки звяже
На вічне коханья.

І беседу покинувши
Нічною добою
Ходить козак молоденький
В лузі над водою.
Глядить в небо блакитнее:
Там зірочка сяє;
Козаченько до зірочки
Слово промовляє:
»Сьвіти, зоре, на всю землю,
Сьвіти, зоре красна!
Нехай в сьвіті моя доля
Така буде ясна!«

Ясно зірка заблищала,
Більшою здада ся,
І огненною смугою

В небі простягла ся.
І пропала й не засьвітить :
Зірочки яснії
Сьвітять в небі, все то долі,
Та усе чужії!
І не було весільлячка,
Не було й не буде...
Все чужая йому мила :
Розлучили люде!
І зостав ся козаченько
При лихій годині;
Одинокий сохне, вяне
На чужій країні.
А у небо блакитнее
Як перш поглядає:
Чи про зірку споминає?
Чи нову шукає?
Много зірок в темнім небі,
Все чужії долі,
Козакова погоріла
Й не блисне ніколи!

66. ПАНИЧ І ДІВЧИНА.

(З польської мови.)

I.

В зелененькому гайочку
Дівча рве цвітї,
Іде конем вороненьким
Панич молодий.

І звичайно поклонив ся,
Із коня злізає;
В дівки личко червонїє,
Очи понурає.

— Помагай-біг, дівчинонько!

Я в сії діброви
З товаришами у-ранці
Приїхав на лови.

Тільки лихо! не потраплю
У село до хати!
Будь бо ласкова, дівчино,
Скаж: куди держати?

Чи то скоро отся стежка
З лісу в поле вийде?
»Ще зарані пан ласкавий
До дому приїде.

Он-то бачиш: дуб високий,
Край його березки,
Коло хутора у-ліво
Повернулась стежка;

А там в-право проти пущі
Та до річки — низче,
Там млиночок і місточок,
А зараз і місце.«

Пан подякував дівчині,
Рученьку стискає,
Та у губочки цілує
Й на коня сідає.

Сів, ударив острогами...
Не видко його!
Іздихнулось дівчиноньці,
Не знаю чого.

II.

В зеленому гаю
Дівча рве цвіті,

На конику їде
Панич молодий.

І знову гукає:
— Покаж иншу стежку!
За хутором річка,
Не втраплю к містечку.

Ні мосту проїхать,
Ні перебрести;
Мене молодого
Хотїла звести!

»Їдь, пане, тим шляхом,
Що в бік від кургана.«
— Спаси-бі, дівчино!
»Щасливо, мій пане!«

За лісом густиньким
Не видно його!
Здихнула дівчина...
Я знаю чого.

III.

В зеленому гаю
Дівча рве цвіти,
На конику їде
Панич молодий.

Й здалека гукає:
— Ох, дівчино мила!
В рівчак був уплїв ся:
Оттак научила!

Тим шляхом не їздють
З давньої години,
Хиба який хлопець
По хмиз до гущини.

День цілий ганяю,
І кінь не напас ся,
Й їздець притомив ся
І кінь загасав ся.

Наплюсь лиш з криниці
Холодній водиці,
Коня розсїдлаю,
Пущу до травиці.

Панич поклонив ся
І з коня злізає;
Дівча червонїє,
Очиці спускає.

Мовчать та здихають:
Так трохи стояли.
Той дужче, та з-тиха
Собі розмовляли.

Та вітер, бач, дмухав
Усе по діброві,
Так я й не дослухав
Гаразд їх розмови.

А з очей та з лясів
Те певно узнав,
Що панич об стежці
Дівча не питав.

67. ОЛЕНЬ.

(З Краледворської рукописи.)

Бігав олень горами,
Горами, долами,
Він по лісу скакав
Гнучкими ногами,

Густий ліс роздирав
Рясними рогами.

Чи по тих горах чи по тих долах
Гарний хлопець ходив,
Із списом, із мечем ворога зустрівав,
Ворога одолів.
Та уже-ж його та уже-ж того
Та немає на світі,
Та уже-ж його, хлопця гарного,
На горах тих забито.
Лютий ворог біжав,
На його наскакав,
І страшливо вічми
На його заблищав.
І ударив його
В білі груди,
І стогнали гаї
Та од смуги.
Його душка-душа
Вилітала,
Через горло вона
Прохожала,
А відтіль у-в уста
Червоненькії,
А за нею слідком
Кров тепленькая.
Убирала земля
Кров хлопчачую,
І стогнали серця
Все дівчачії.
Ой заритий в землі
Молодець лежить,
А на йому росте
Дуб-дубок стоїть,

Розпускає гілля
Він і вдовж і виір.
Прибігає туди
Олень, хижий звів,
І спинаєть-ся він
Та на дубчикок,
І зриває з дубка
Мягке листячко.
Ізлітались круки
Та на дубчикок,
І покрюкували
Смутно-жалібно.
Ой ізвів розбишак
Та вояченька!
Оплакали його
Всі дівчатонька!

68. МІСЯЦЬ.

(З Байрона.)

Несонним сонечко ти, зіронько мутная,
Як твій дріжачий сьвіт далеко сумно сяє!
Твій блідий лик прогнати ніч не має власти,
Ой як він схож на згадку про старинне щастя!
Так прошлеє горить, так першії дні мріють,
В безсильних промінях хоч сьвітять ся, не гріють.
Туди підчас на них дивити ся завгодно:
От-от вони! Аж ні! хоч сяють, та холодні.

69. ДИТИНКА.

(З народного переказу.)

Темної ночі коло воріт
Хтось стукотить.
Панська служечка вийшла у сіни:

Коло порога мізильна дитина
В золотім кріслі сидить.
На тобі, панї, мізильну дитину:
Пестуй, годуй як рідненького сина,
Пестуй його!
Ти ж, моя кросю, не плач слізоньками,
Під вишиваними спи пелюшками,
Мое дитя!
Будеш горішками срібними грать ся,
Золотим яблучком перекидять ся,
Рости дитя!
Виростеш, в золоті будеш ходити,
Будуть паняночки тебе любити:
Рости дитя!
Білее личенько, карії очі,
Буде щасливе, як серденько схоче,
Мое дитя.
Виростеш, станеш про рід свій питати:
Де тебе, роде, добути, узяти?
Роду нема!
Рід не насїння, на ниві не зійде,
Сльози не дощик, воно не підійде
Горе мое!
На небі зірка, ясна зірниця,
То твоя доля, твоя красавиця,
Доля твоя!
На небі доля то вірна дружина,
На сьвітї люде — сьвіт цілий родина,
Сьвіт не малий!

1841.

70. ЗОЗУЛЯ.

Не сходило ясне сонечко,
Щось стукало у віконечко,
Віконечко одчиняло ся,

Я молода дивовала ся,
Я молода як ягода.
Прилітала дрібна пташечка;
Чи то пташка щебетушечка,
Чи козаченькова душенька?
Ой устану я ранесенько,
Та умию ся білесенько,
Пійду в поле зелененькое:
В полі сон-траву я рвати-му,
Своєю доленьки питати-му.
Не цвіти сон-зілля ярое,
Нещасливе, бездольное
Над коханочком милесеньким,
Козаченьком молодесеньким.
Його рученьки край крученьки,
А ніженьки край доріженьки,
Піском оченьки засипані,
У головоньках сон-зіллячко!
Ой не стане дня, годиноньки,
Ні часочка ні часиноньки,
Тільки стане мого горечка,
Тебе з степу виглядаючи,
До родини закликаючи.

Не сиділа край віконечка
У неділю до схід-сонечка,
Не сиділа ночі темної,
Не палила свічки теплої!...
Оглядала із тополеньки
Та із самої вершиночки:
Куку! куку! мій милесенький,
Куку! куку! молодесенький,
Через три гори високії,
Через три степи широкії,
Через три ріки глибокіі.

Загребіли ріки бистрії,
Загуділо поле чистее:
Іде, іде мій милесенький,
Іде, іде мій вірнесенький!
Собирайтесь, дрібні пташечки,
Ви мої весільні дружечки!
Не кохати-му дружиночку,
Не качати-му дитиночку:
Хай в чужих воно кохаєть-ся,
Свого роду одцураєть-ся!
Розвивай ся, сухе дерево...
Куку! куку! Мати — в темний гай!
До милого на тихий Дунай.

1841.

71. ЯВІР, ТОПОЛЯ І БЕРЕЗА.

(З народного переказу.)

Оженила мати єдиначка сина,
Узяла невістку дівку сиротину.
Взяла, і перада: вовком вовкує,
По всяк час бідну сирітку катусь,
Шлеть на поругу по воду босу,
Нездягнуту, простоволосу.
Сирітка плаче, по пенях ступає,
На своїх ніженьках кров зобачає.
Прийде до дому — лає катівка,
Часом ухопить за косу сирітку,
Часом по личку її затинає.
Сирітка плаче, до Бога взиває:
— Боже мій милий, Боже милостивий,
На-що ти держиш в сьвіті нещасливу?

Хотіла мати на вік розлучити,
Дала синашу меду-вина пити,

Його дружині отрути вложила.
Каже силочок: Випемо, мила!
Випемо, серце, по одній чарці,
Будем лежати у єдній ямці! —
Випила мила, випив миленький,
Бере дружину, тулить к серденьку.
Пійшли обоє в широке поле,
В зелені луки, в чисте болоне.
Та вже сирітка очи закриває,
Миленький мліє, слово промовляє:
— Яснее сонце, небо високе,
Земля широка, море глибоке!
Хай наша доля у вас зостане,
Хай після смерти кохання не зване!
Хай по всім світі ідуть про нас вісті,
Хай після смерти кохаємось вмісті! —

Став молоденький — зелений явір,
Стала дружина — тополя біла.
Стали їх ніженьки — чорні коріннячки,
Стали їх рученьки — довгі гільячки,
Все їх одіння — зелене листья;
Оченьки, брівоньки кора покрила.
Кривця горячая похолоділа.
Одного зросту, листу одного,
Схожі два дерева — одно в другого!
Явір вершечок к тополі схиляє,
Наче з дружиною річ повожає.
Вийшла матуся, дерева зоглядала,
Туга велика на серце їй впала.
Плакала гірко, таяла, вяла,
На злєс серце своє нарікала.
Почув Предвічний — змінилась мати:
Стала їй коронька тіло вкривати,
Стала матуся — береза біла,

Понурі гілья, сумна, журлива,
Все наче ние, усе жаліє:
То об дїтках вона все боліє!

1848.

72. ВЕРБА.

(Пісня Дездемони.)

Ой вербице зелена,
Вербонько моя!
Під вербою зеленою
Дівочка сиділа
І бідную головоньку
Долі похилила.

Ой вербице зелена,
Вербонько моя!
І на груди положила
Білі рученята,
І сльозами заплакали
Карі оченята.

Ой вербице зелена,
Вербонько моя!
І на білєє каміння
Сльозоньки падали,
І холодне каміннячко
Сльози пробивали.

Ой вербице зелена,
Вербонько моя!
Війте вінки, дівчатоньки,
Збирайтесь в таночок;
Мені буде з зеленої
Вербоньки віночок!

1849.

73. НАТАЛЯ.

(З народного переказу.)

Не осіння буря оре
Ковбаннями сине море;
Трох народів страшна сила
В Крим по морю навалила.
Ідуть чутки лиховістні;
Ліс гармат, ручниць подвижний
Руське царство висилає,
Полк за полком поспішає,
З Дону, з Волги, з Московщини,
Із Уралу, з України.
І на бенкет той кровавий
Поспіша Івась чорнявий.
Ой і де він опинить ся,
Ой і що з їм зострінеть-ся?
Альма з славним Інкерманом,
Севастополь з твердим станом...
Дома ж любка, дома краля,
Заручена Наталя.
Чиста дівочая душа,
Вона впова на небеса,
Її молитва щира,
У їй дитяча віра.
Твердить Наталя: Благ Госпідь,
Хранить убогих і сиріт:
Повернеть-ся миленький
Живий і здоровенький.

Промчав ся рік: од молодця
Нема листочка, і дівча
Од горя з личка спало:
Пропало, все пропало!
Не чув молитв дівочих Біг:
Чорнявий певне десь полїг

У полі коло моря,
Наталі тяжке горе!

Втіка людей, всяк час сама,
Нема розваги їй, нема,
Нема і не насгане,
Серденько марно звяне.
Противний став їй білий сьвіт
І рідної сімї привіт:
Все плаче та ридає,
На Бога нарікає!

Дурно матінка Наталю
Розважала, вговоряла:
»Донько моя, схамени ся!
Богу, донько, покори ся!
Терпи, серце, тую долю,
Яку дасть небесна воля;
Бо хто терпить, буде в раю,
А упертих Бог карає!«
— Хай карає, як Він знає,
Гірше вже не покарає.
Мені в раю вічна мука
І з милесеньким розлука.
Мені рай — з миленьким жити,
Хочби й муки з ним ділити. —
»Донько, донько, схамени ся!
Богу щире помоли ся!«
— Що молитва?! Мамо, мамо!
Бог сьмієть-ся над сльозами! —
Так безумная Наталя
Дурне слово промовляла.

Уже вечірної зари
Погасло сьвітло, з-за гори
Встав місяць повновидий:

Всім час прийшов спочити.
Не спить Наталочка одна,
Сидить небога у вікна;
Скрізь гілля місяць сьвіте:
Ось по шляху щось їде!

Земля гудить і стугонить,
Вітрець по листях шелестить;
Хтось їде, поспішає,
До двора привертає.
Наталя слуха: клямка брязь!
Ввійшло в сьвітлицю... Хто-ж? Івась!
Од радости Наталя
Аж трохи не упала!

»Немає часу, не питай!
На шлюб зо мною поспішай,
Не буде нам розлуки!«
Виходять — дав їй руку:
Рука холодна та важка,
Там кінь стоїть у рундука,
Чорніший він од ночі,
Огнем палають очі!

Милий милу обіймає,
На сіделечко сажас;
Кінь із місця, кінь з воріт,
Кінь стрибає, кінь летить...
Зверху чорний ворон веть-ся,
Вихрем кінь баский несеть-ся,
Скоком-скік через балки,
Через ріки й байраки.
Копитами туп, туп, туп!
Ворон кряче: труп, труп, труп!
Милий пісеньку співає,
Наталочку розважає:

» Місяць світить ясно, ясно,
Мертвий їде страшно, страшно;
Чи не боїш ся ти, дівочко,
Наталочко, коханочко?«
— Чого-ж мені боятися,
Що я їду вінчати ся? —

» Вінчатись справді їдем ми,
Там різних матерей сини,
Зійшлись весільні гості,
Постукують їх кості!
Яких не буде в нас бояр:
Москалик, Грек, Араб, Болгар,
Француз і Англичанин,
І Турчин і Татарин!
Гей, коню, гей, не отставай!
Гей, коню, коню, поспішай!
Вже північ настає —
Ось півень заспіває...
Ще триста верст« — і кінь летить...
» Швидчіш, бистріш!«... земля дріжить,
Із боку ліс меріє,
Ось у лісу щось виє...

» Хто виє там? Я знаю вас!
Не кваптесь, ні! не в добрий час!
Не буде вам похмілья
Із нашого весілля.
Других, голінних, позову,
Дідів чубатих назову;
А ви собі лежіте,
Та солонці глижіте!

Місяць світе ясно, ясно,
Мертвий їде страшно, страшно!
Чи не боїш ся ти, дівочко,

Наталочко, коханочко?«
— Чого-ж мені боятися,
Що я їду вінчати ся? —

Зверху чорний ворон вєть-ся,
Вихрем кінь баский несєть-ся,
Копитами топ! топ! топ!
Ворон кряче: гроб! гроб! гроб!
Там у-право залєліло:
То Дніпровські ясні хвилі,
Там Хортиця — місце гоже,
Місце славне, Запороже!
Там козацькі душі вють ся

· · · · ·
І в проміннях місяченька
Кохають ся козаченьки.
»Чуйте, чуйте!« кряче крук:
»Поздравляйте, їде внук!«
— Здоров, внуче, в ріднім полі,
Ти полїг в Севастополі:
Слава тобі! слава всім!
Слава внукам од дідів! —
»Степовики і лугарі,
Січовики багатирі,
Привіт вам, честь і слава,
Дідам од внуків слава!
Летїть, летїть за мною велїд,
Весільний буде вам обїд;
До внука веселить ся:
Бо їде внук женить ся!
Гай, гай, чи все-ж ви ще такі,
Які були, степовики?
Он справді і могила
Вас ще не випрямила!
Чи ще лякаєтесь жінок?

Не всяка жінка сірий вовк.
Ну-ж, ну-ж, швидчіш за мною
Почтивою гурбою!
Гей, коню, швидче — гоп, гоп, гоп!
А от і славний Перекоп!
Синіє Чорне море:
От скоро, серце, скоро!
От Альма кровю підлилась,
А там в руїнах простяглась
Кривавая водополь —
То славний Севастополь!«

Ой став місяць примеркати,
Став кінь чорний приставати.
»Не бійсь, не бійсь, Наталочко,
Дівчинонько коханочко!
Чого тобі бояти ся,
Що ти їдеш вінчати ся?
Ти моя тепер до віку!«
Крикнув півень: кукуріку!
Гульк! ізникло все... І стало,
Як нічого не бувало!
Перед нею у могилі
Лежить милий почорнілий,
Коло його трупи й кості,
То його весільні гості:
На Наталю позиряють,
До Наталі промовляють:
»А щό, а щό, Наталочко,
А щό, а щό, коханочко?
Чого тобі бояти ся?
Приїхала вінчати ся!«

74. В ОСЕНИ ЛІТО.

Була мого віку в маї ти моя зозуля:
Где взяла ся шуря-буря, холодом подула!
Нас погнала, розігнала, я один zostав ся;
Пройшло літо, тогді знов я з тобою спіткав ся.
Либонь літо повернулось: ти моя дружина —
Та не та вже молодая весняна пташина!
Сьвітить сонце, мало гріє, літо не гаряче,
Часом дощ холодний крапле, по давнині плаче.
Не розцвите моє серце, бо воно розбито!
То не літо наосяще, то в осени літо!

30. VІІІ. 1880.

VI.

СТАТІ ПРОЗАІЧНІ.

1. ХРИСТІЯНСТВО І КРІПАЦТВО.

Les extrémités se touchent.

Здавна велось і тепер ведеть-ся, що вороги і хулители віри і науки Христової сікались виводити з християнства, буцім воно освящає і похваляє неволю і гвалт, не дає людському розуму розвернутись, примушує — заплющивши очи, без власної розваги узнавати за правду те, що сказано, і робить, як показано; що Бог християнський єсть пан, а ми кріпаки Його, що Він держить нас під страхом хлости і кари, що Він сам нас катує і ніби радуєть-ся з нашої муки, наказуючи нам любити своє горе і самим шукати собі бідности і болістів і всякого лиха. Так казали вороги Христової віри і тим підкопували її в серцях людських. Теж саме викладали і викладають ті пустосвяти, що думають вічну правду небесну зробити підпоркою дочасних звичаїв і порядків, які їм уподобались.

Отсе ж так робить і пан Аскаченський (нехай нас вибачає), що удає себе за благочестивого і побожного, жалкуєть-ся на безвіре і нечесте, у інших помилки підмічає, а сам тимчасом ще гірш помиляєть-ся.

В »Основі« пан Володько Нечуя сказав: »Бог милосердний — не пан, а ми Йому не кріпаки доводимось; пану можна втішати себе помстою, а Бога самі ж ви звизаєте милосердним! Бог — правда. А хиба-ж була б правда, коли-б Він почав нас карати за те, що не такі ми, як треба?«

Проти сього п. Асоченський озвѣривсь і написав так:

»А що се ви, пане? Чи не хлиснули часом тієї проклятущої або чи не на молодика з вами таке бува? Як же се ви кажете, що Бог нам не пан а ми Його не кріпаки? Кріпаки, добродію, та ще які кріпаки! Куплені чесною Його кровію і закріплені на віки вічні в Його підданство.«

Кому ж вірить? Чи справді пану Асоченському? А чи не краще буде, як ми послухаємо самого Ісуса Христа, бо той зовсім противне тому сказав:

»Не ктому васъ глаголю рабы, яко рабъ не вѣсть, что творить господь его, васъ же рекохъ други, яко вся, яже слышахъ отъ Отца моего, сказахъ вамъ.« (Евангеліе от Іоанна гл. XV. ст. 15.)

Уже й сих слів Христових досить, щоб завважити, як противні слова п. Асоченського науці християнській. Ся сьвята і спасенна наука не поучає нас, що ми кріпаки і повинні добро діяти з-під страху, що нас за те побють, коли ми инак робити почнем; не куповав нас Христос у підданство, а ікупив з підданства і кріпацтва. А від якого кріпацтва ікупив нас Христос, про те Він сам дуже ясно і просто навчає: »Аминь, аминь, глаголю вамъ, яко всякъ творяй грѣхъ рабъ есть грѣха. Рабъ же не пребываетъ въ дому во вѣкъ, сынъ пребываетъ во вѣкъ. Аще убо Сынъ вы

свободить, воистинну свободни будете.» (Євангеліє от Іоанна гл. VIII. ст. 34—36.) От бачите, пане Аскоченський: »свободни будете«, каже Господь, а не »закріплені на віки вічні у моє підданство«, як ви слезезовали. Не Бог нас карає і муки і лиха нам посилає: Бог тільки так установив, що муки і лиха і всякі болісти бувають послідком неправди, бо і в природі ми бачимо, що коли закон її ламлемо, то за те і страждемо. Бог не тільки на нас лиха не посилає, а ще одвертає нас од лиха, указуючи нам путь істини і добра. Тим-то Господь і говорить, що Він не буде осужовати за те, що не повірять йому; Він приходив не судити мир а спасти мир, а судить грішника само слово Христове, которе єсть істина. »И аще кто услышитъ глаголы моя и не вѣруетъ, азъ не сужду ему; не придохъ бо, да сужду мірови, но да спасу міръ. Отметаяйся мене и не приємляй глаголь моихъ, иматъ судящаго ему: слово, еже глаголахъ, то судить ему въ послѣдній день.« (Єванг. от Іоанна гл. XII. ст. 47—48.)

Се те-ж саме, що і народ наш каже: добре роби, добре й буде. Не потребує од нас християнська віра, щоб ми, заплушивши очі, віровали тому, що нам говорить ся, а противно сьому потребує, щоб ми своїм власним розумом розважали [Іоан. V. ст. 39.] і мірковали і самі за істину узнали слова Христові і серцем щирим полюбили віру съвяту, щоб ми сповняли заповіді Христові не з примусу, не з-під страху, а з любовію, і до Бога з молитвою приходили — не так як кріпаки до пана, а як діти до батька: тим-то і в молитві, що сам Іісус Христос дав нам, зовемо Бога не »пане наш«, а »Отче наш«. Ті, що хотять виставити християнського Бога паном а нас крі-

паками, шукають собі опори в Старому Завіті; але відомо, що за Старий Завіт треба прийматись з оглядкою, що там є згодного з наукою Христовою а що незгодного. Бо вельми єсть там багато такого, що колись-то було до-ладу а тепер не годить ся. Бо в законі Мойсейовім сказано: око за око, зуб за зуб, а Господь велить добро діяти ворогам нашим; в Старому Завіті велено невірну жону каміннем побивати, а Христос простив таку грішницю: в Старому Завіті в субботу зажазано ніякого діла не робити, а Христос у субботу свої добрі діла творив і сказав, що суббота для чоловіка уставлена, а не чоловік для субботи; в Старому Завіті велено обрізоватись і різні правила держати, що Жици і тепер содержують, а нас, християн, не обовязали на те апостоли і отці сьвяті. Не дивно, що з Старого Завіту можна вывести, що Бог єсть нам пан а ми Його кріпаки, та християнська наука такий погляд одкинула, бо то колись були інші віки і часи, а після Христа другі почали ся. Сю річ так виясненє сьв. апостол Павел, що здаєть-ся нічого більш і говорити: »Глаголю же, въ елико время наслѣдникъ младъ єсть, ничимъ же лучшій єсть раба, господь сый всѣхъ; но подъ повелители и приставники єсть, даже до нарока отча. Такожє и мы, егда бѣхомъ млади, подъ стіхіами бѣхомъ міра поработени. Егда же прииде кончина лѣта, посла Богъ Сына своего едиnorodнаго, раждаемаго отъ жены, бываема подъ закономъ: да подзаконныя искупить, да всьновленіє воспріимемъ. И понеже есте сынове, посла Богъ Духа Сына своего въ сердца ваша, вопіюща: Авва Отче. Тѣмже уже нѣси рабъ, но сынъ; аще ли же сынъ, и наслѣдникъ Божій Іисусъ Христомъ.» (К Галатом гл. IV. ст. 1—7.)

Так як же се пан Аскоченський каже, що ми кріпаки божі, коли Ісус Христос говорить: »не ктому васъ глаголю рабы«, і апостол Павел говорить: »уже нѣси рабъ«? Се мабуть, скажемо йому, так, як язичники вимишляли собі богів і надавали їм те, що самі любили, так і ви дієте: подобалось душі вашій кріпацтво, так ви його і до християнства тулите! Ні, не прилажуєть-ся воно до його, бо не мимо сказано: »идѣже духъ Господень, ту свобода.« Може ви, пане Аскоченський, почнете говорити: »сей та той та инший так та так виясняв сї міста письма сьвятого.« На таке ваше слово ми заздальгидь одвітимо, що по заповіді апостольській, коли-б і сам ангел з неба зійшов та почав нам викладати противне тому, що сказано Христом і його апостолами, так ми б і йому не повірили.

2. СУД ЧЕХІВ НАД СОБОЮ.

Недавно, в однім листі празького щоденника »Народні Листи«, Чехи на весь сьвіт оголосили свої гріхи і недостатки. Добрий то знак, коли народ не боїть ся в вічи собі заглянути і сьміливо оповідати всю свою негідь!... Треба й нам, Українцям, мати таку одвагу. Колись наш славний Шевченко вже був заглянув у нашу історію, і з його гарячого серця вирвалось гірке слово правди:

Я ридаю, як згадаю
Діла незабуті
Дідів наших: страшні діла!
Як-би їх забути,
Я оддав би веселого
Віку половину!...

і се слово було для нас спасенним словом... повело воно нас до каяття і до поправи... Прочитаймо ж тепер, як судять себе наші побратими Чехи, прислухаймось добре до їх гіркої мови, чи не почуємо тії спасенної правди, що й до нас, теперешніх Українців, прикласти можна:

»Нема та мабуть і не було у Європі такого народу, щоб на його сипалось стільки постріку, лайки і глузування, як на чеський народ. У книжечках, щоденниках, оповіданнях топчуть в багнюку його честь і славу: у позорницях представляють його, кепкують і сьміють ся; у німецьких щоденних писаннях напалась на його цілісїнька арава підкуплених і непідкуплених писак, та й воює тим, що знущається над нами з злобою такою, що й не слухано.

Та й у самих палатах государствених частина людей, що держуть ся тільки себе і своєї особної думки, вискакують проти чеських депутатів з такими річами, що сї річи здають ся нам луною од тії великої нелюбови, яку виказують нам німецькі писання тих таки писак, що хочуть загарбати нас, згромадять до-купн та й підвести під один народ із Німцями. І з гортані самої государської австріяцької старшини, що, нам здається, повинна б була по совісти однаково й міцно обороняти честь кожного народу в імперії, і од неї чували ми таке кепкування й посьміх над нами, що кожному Чехові, хто має й чує в собі хоч іскру народньої гордоци, од сороба кров до лица приливає.... Народ чеський наче-б то якийсь відомий злодій, що в його кожен — і прилюдне й нишком — має право встромити ножа ядовитої ненависти.

Таке жалібне але видоме діло, така річ по-

винна збити з пантелику кожного чоловіка, як-що він про що думає. Поневолі задумаєш ся: якаж тому причина? Де затаїлось те джерело, із якого так багато льється злоби та гніву на весь-же то народ, що був колись такий славетний!

Тільки дві вини може сьому бути: або наші вороги зло мислять на нас, або-ж ми самі дуже мизерні, а може — і те і друге.

Нашим ворогам не позичати лихих думок проти нас: се всякому ясно. Вони вже дуже, дуже часто воюють ся з нами мерзенними брехнями і усякими поганими на нас вигадками. Та й є таки справді за що нас не любити з давніх давен, бо так воно, собі на лихо, склало ся. Наш чеський народ, колись-то такий сильний та гордий, тепер дуже, дуже підупав, зробивсь народом підвласним, завойованим і в великій немощі хилив ся вже до домовини. Над його ліжком, де він конав, стояли вже радісні наслідники, ждучи посліднього стукоту лицарського чеського серця.

Вони вже заздалигоди раділи, що от-от загарбають гарну чеську землю. І справді-ж гарна для них була земелька наша! По самій серединці Європи простягла ся вона, а Бог наділив її, наче свою любу, самими найдорогішими подарунками. До-того наче клином зайшла вона в самісіньке серце німецького краю: от сусіда наш і не зможе ніяк, щоб не зачепити нашої країни, коли задумує зібрати та скувати собі ціле міцне та велике німецьке царство, не зможе, поки на чеській землі жити-ме й панувати-ме чужий люд, племя чеське, що само виткнулось уперед... а за ним же то стоїть безкрає море Славянства!

Як скеля стоїть чеський край між морем німецьким і славянським, і німецьким філям ніяк

не можна перехопитись у велике море славянське... розбризкують ся об скелі чеських гір! Тим-то сусіда наш пильно придивляв ся до присмертного народу чеського, аж нетерпляча його брала, чекаючи, коли то він сконає.

Та ба! надія їхня — пішла за водою! Уже й дзвонили на сход душі і збирали ся провадити його до могилки, та дзвін той став ся наче голосом того янгола, що звістив про воскресіння: бо замість смерти народ чеський знову народив ся на світ божий!

Прочнувшись, він почав питать у тих, що вже задалегідь загарбували худобу недужого, став про великі добра свої питати і почав щотом видирати у здирців свою батьківщину. Наслідники напекли раків, піймали облизня, — от, від того й настала в їх серці та пекельна ненависть замість дочасної надії.

Та се ж нам не сором і не нагана, що сусіди не люблять нас з тої причини: се значить, що ми знову живемо і держимо при собі свою батьківщину. Тим, що піймали облизня, може таки колись одійде од серця, і як пропаде в їх послідня надія загарбати наше, то може вони й утихомирять ся і перестануть любити нас... як собака палицю.

А от єсть інші людці, що їм нічого було і сподівати ся од нас, коли-б ми й сконали, — ми їх нічим і не зневажили, але вони все-таки нас не люблять і мають нас за бідних та мизерних; коли ми силкуємось що робити, то вони аж плечима здвигають і одвертають ся од нас, жалкуючи про нашу мизерію та неспроможність.

Чому се воно так? Оттут уже перш усього подивімось на себе та роздивімось, як ми живемо,

що ми робимо при всякім случаю і випадкові, розпитаймось між собою гарненько, чи не завело ся в нашім власнім народнім житті чого поганого? Чи не за те, що є в нас негарного, зневажають нас, ганяють, або жалкують об нас? Спитаймо лиш по-правді свою совість, не потураючи собі: які ми люде?

Оттогді ми й побачимо, що в нас є дуже погані нарови, негарна вдача, що вид нашого народу поцяцькований плямами стародавньої хвороби та zostались шрами од тих ран, що колись трохи не задушили нас... Поки ми не счистимо з себе тих поганих плям, аж поти йменьня чеського народу не сеяти-ме так, як сесяють йменьня інших народів в Європі.

Придивімо ся ж пильно до сих плям, до своєї поганої хвороби, осудімо себе по ширій правді і поміркуймо, як нам поправить ся. Найперше нема в нас того, що підніма інших людей на великі і безсмертні діла, нема в нашого народу тих крил, що звуть ся народньою гордістю; нема в нас тії народньої гордоци, що ради неї Венгер звизає себе Венгром перед усім сьвітом; нема і нема тії гордоци, з якою живе Хранцуз, Англіянин, Італянець або й Лях між іншими народами, що ні один з них ніколи в сьвіті не проміняв би свого народнього прозвища ні на яке в сьвіті інше прозвище. А ми багато ще бачимо таких Чехів, що відрікають ся од рідної землі, од свого народу, од батьків своїх, не хочуть звати ся Чехами і по-чеський, роблять ся перевертнями і звуть ся Німцями або ким іншим.

Та не тільки що народньої, а нема в нас і громадянської гордоци, нема того, щоб думати: що от — я чоловік як усі громадяне, що тим

і мене треба поважати; що краще я не піддам ся нікому, краще як-небудь жити-му по-своєму, аніж продам ся за багатство, титули або панство; нема в нас і думки тієї, що краще заробляти собі шматок хліба гіркою та чесною працею, аніж вдати ся в розкоші та жити в пишнім рабстві.

Оттим-то, що в нас нема сеї гордості, тим воно й лучається, що ми оддаємо себе цілком в чужу волю і без устанку ганяємось за панством та чинами, щоб мати мундир та вигідне місце, тішимо себе, як малі діти, цяцьками, не питаючись, чи воно ж усе отсе не скує нашу живу душу й волю, та чи не звяже руки й думку нашу, чи робить се честь і вигоду нашому народові?

Тим-то воно й бува так, що усякий, і чужо-земський, уряд, коли схоче, то тільки гукне, — зараз і знайде цілісінькі юрби Чехів, що готові прислужувати скрізь усякому урядові і по чужій думці, яка б там вона не була. А що з того, можна бачити в Венграх і інших краях, чи дуже то поважають наш народ за таку вдачу.

Чехам недостає ще міцного, непорушного видержу в кожнім ділі, за яке береш ся, хоча-б тобі що й суперечило: чи лучить ся иногді що й не до-шмиги, чи присікають ся до тебе, ганяють та пригнічують, то щоб не лякати ся, а твердо, не хиличись стояти; і коли на тебе не по правді буває нападсть яка, то краще нехай тебе ворог стрілами засипле, аніж тобі поступити ся хоч на ступінь свого діла. Дуже палка натура нашого люду, швидко він розпалюється високим поломям, та що-ж, коли й манесенький дощик може погасити те полоня, а тогді, замість храбрости та усилку, ми жалкуємо, бідкаємось та горюємо по-жіночий. Нехай набіжить хоч манесенька хмарка

суперечної думки на небі спільного життя людського, то вже й загнала тая хмарка в затишний куток самих завзятих лицарів наших...

В чеськім народі нема того, щоб коли вже намітив собі яку мету, задумав яке діло, то щоб уже по-лицарський не одступавсь від його. А то буває цілісіньке море слов і балачки, та з того моря не виринає ніякого справжнього діла; вляжуться філі великих глаголів, та й стане пустісенько, як і перше бувало. А що-ж може й спасти нас, як не справжня праця, не справжнє діло?

Та буде вже! і сього, здасться, доволі... Не хочеться далі розкутувати наших ран, щоб ми не показались надто вже бридкими і мерзеними, щоб ми й самі не перелякались свого недуга. Але-ж ми повинні тямити й пам'ятати своєї хвороби, коли не хочемо, щоб вона віла ся в самий мозок костей наших, коли не хочемо тиняти ся ані то дужими ані при смерті.

Найгірший народів ворог бува той, хто лестиво вихваляє нас, щоб ми не по-правді про себе думали; і знов найвірніший друг народу той, хто не боїть ся правди і сміло розкриває його болячки. Ми повинні бачити свою власну душевну негідь, повинні підіймати ся на усякі зусілья, щоб швидче одкараскати ся од всякого зла: бо вже на небі по-над усім європейським краєм, то там то инде, показують ся чорні хмарки, що мабуть злетять ся й зберуть ся над нами в велику тучу. Але нам нічого лякатись. Тепера лучають ся усякі шури-бурі і супереччя нашим думам про всяке добро громадського життя, лучають ся й раптові дощі, — та після них сонечко сяє ще тепліше і красче ніж перше.»

П Р И П И С К И.

Микола Костомаров.

З автобіографії Костомарова виходить, що отця его вбили не крепаки за зле обходжене з ними, якого зовсім не було, але три слуги задля рабунку грошей. Мати, хотя мужичка з роду та лише коротенький час виховувала ся в Москві, не мусіла все лиш по українськи говорити, бо він хлопцем і молодцем не знав української мови, так що не міг зрозуміти Котляревського Енеїди і Салдатського Патрета Квітки, та аж в 21-ім році життя навчив ся мови рідної, заохочений особливо студіюванем гісторії українського народу та збірником народних пісень Максимовича і Запорозскою Стариною Срезневского. З Метлинським зійшов ся в домі Артемовского-Гулака, коли там якийсь час мешкав, як се тогди в Харкові і Києві було в звичаю, що університетські професори тримали у себе студентів на станції. Метлинський був домашнім учителем у Артемовского; він з-разу не поділяв гадок Костомарева о українській літературі і аж пізнійше приступив до них та став і сам писати українські вірші. В Харкові Костомаров, вернувши 1841-ого року з Криму, ввійшов в кружок людей, також відданих ідеї відродження рускої мови і літератури, як: Корсун, Петренко, Щоголів, Кореницкий, Писаревский, потім Бецкий; крім того познакомив ся з Квіткою-Основяненком. Учителем гімназіальним був два роки, рік в Ровні на Волини а рік в Києві.

Після амнестії виїхав за границю в маю 1857. р. а вернув в осені і проживав дальше в Саратові. Через сім місяців був там секретарем в губернськім комітеті „по улучшенію быта крестьянъ“; комітет той закінчив свою працю постановою „отпустить безвозмездно всѣхъ дворовыхъ людей и не удерживать крестанскаго имущества в пользу дворянства“.

В українській мові Костомаров списував і видавав також народні казки і пісні, Н. пр. дві такі казки „Торба“ і „Лови“ поміщені були (враз з трьома віршами) в українськiм альманаху Бецкого „Молодикъ“ на рік 1843., а потім передруковані в збірнику Рудченка „Народныя южнорусскія сказки“ вип. II. Київ, 1870.

З російських его наукових творів важнійші для нас і в більшій часті переложені на руску мову: Двѣ русскія народности, Мысли о федеративномъ началѣ древней Руси, Черты народной южно-русской исторіи, Исторія въ жизнеописаніяхъ ея главнѣйшихъ дѣятелей, Богданъ Хмельницкій, Гетманство Юрія Хмельницкаго, Гетманство Выговскаго, Мазепа і п. Писав також багато дрібнѣйшихъ статей, літературних розправ, рецензій, полемік і п., як н. пр.: Правда Полякамъ о Руси, Правда Москвичамъ о Руси, Малорусское слово, Украніофильство, Крашанка г. Кулиша, П. А. Кулишъ и его послѣдняя литературная дѣятельность, О нѣкоторыхъ фонетическихъ и грамматическихъ особенностяхъ южнорусскаго (малорусскаго) языка несходныхъ съ великорусскимъ и польскимъ (в Журнал-і Министерства Народнаго Просвѣщенія 1863, CXIX, 45—46) і п. Також драми і повісти писав в російській мові, як: Кремуцій Кордъ (гісторична драма з часів римского цїсаря Тіберія), Кудеяръ (гісторична повість з часів царя Івана Грозного), Черниговка (билиця з другої половини 17-ого віку, в сій повісті бесіди Українців подані в українській мові) і п.

А. ПОЯСНЕНЯ.

І. Сава Чалий.

Сей драматичний твір написав Костомаров, як сам зазначає на переді, на основі української пісні, яка містить ся в збірниках Максимовича і Вацлава з Олеська та в Запорожській Старині Срезневского. Події відносить Костомаров до року 1639., бо тогди, коли він писав сю драму, с. є. в р. 1838., правдива гісторія Сави не була єму ще знана, і аж пізнійше висліджено, що Сава Чалий жив сто літ пізнійше в часах гайдамаччини, як се впрочім і представляє польський поет Словацкій в своїй драмі *Sen srebrny Salomei*, написаній р. 1843. Гісторичний Сава Чалий був запорожцем і потомком кошового атамана Якова;

він зібрав шайку гайдамаків (Волохів, Циганів, Поляків і Запорожців) та удаючи прихильника короля Станіслава Лещинського нападав на добра польських панів з партії Августів саксонських. Гр. Потоцькому удалося дістати його в свої руки: він лишив йому вибір бути як гайдамака всадженим на кіл або воювати з гайдамаками а особливо з запорожцями. Сава став на службу Потоцького, зібрав полковником надворних козаків його, побивав запорожців і дістав в нагороду село на власність. О його смерті нема гісторичних документів.

Я мав отсі матеріяли: 1) Сава Чалий, драматическія сцени на Южно-Рускомъ языкѣ. Сочиненіє Іереміи Галки. Въ Харьковѣ 1838 года. 2) Збірникъ творів Іеремії Галки. Одесса. 1875. — В першій з сих видань захована правопись т. зв. етимольогічна після Максимовича, технічні поясненя подані в російській мові; в другій книжці правопись фонетична після Куліша (з з-ом), технічні поясненя в українській мові.

Дія І. Стор. 82. стр. 10. масниця = сиропустний тиждень. — 19. клюга = шпичка, шпиль, вістрє списи.

83, 25. супостат = неприятель, противник. — 10 з д. фуга = заверюха, метіль. — 9. голінний = 36, 23.

84, 1. на вєпряжки = на правду, по правді. — 5. музувир = бузовир, чоловік без віри, бусурмен. — 22. турський шалтан = турецкий султан.

86, 3 з д. оплошав = став плохим, гіршим.

88, 10. пирськії = порські, бистрі. — 11. самопал = давна ручниця з льонтом. — 13. булатний = сталевий, кричний.

89, 10. умісті (росс. вмѣстѣ) = разом, вкупі. — 22. презволяйте ся = гостіть ся. — 9 з д. залучав = добував. — 8. страшна неділя = страстна неділя, великий тиждень.

90, 21. жахом = страшно.

92, 16. нагибала каменюку = здибала камінь, натрафила на к. — 17. налігати = путати, вязнити. — 22. личман = вівчар, пастух.

93, 9 з д. Терехтемирів = місто над Дніпром, висше Канева, колись головна столиця козацтва, надане королем Степаном Баторим гетьманови козаків.

94, 9. у сім вас не поражу = сего вам не дораджу. — 20. прічки = пріч, проч.

95, 10. плигати = скакати. — 12. зараз = що іно, власне тепер. — 13. ка = кає, кає, каже.

96, 1. маяти = порушати, махати. — 14. зневіряють = поневіряють. — 15. зуривочна = нарушена. — 7 з д. помикають = помітують.

97, 7. бути мусив = бути повинен, міг. — 22. нема пуття = нема ладу, ради, пожитку.

99, 15. худоба = майно.

100, 20. шелехнути = счезнути, пропасти.

103, 11. сумлити ся = сумнити ся, бути в непевності.

Дія II. 105, 18. чого доброго = може бути. — 21. дошпетний = порядний.

106, 6. зобіжати = кривдити, зневажати.

109, 6. протесати = протеряти, стратити.

110, 11. каталажний = неспокійний, не даючий спокою, нещасний. — 20. молода = наречена, невіста. — 22. до діла = ладно, гарно. — 4 з д. ач = бач, диви.

111, 2. худий (росс.) = лихий, поганий.

115, 12. ік злидню = к чортови, до лиха, на погибель.

116, 8 з д. стоїв = стоїв (3), варт був. — 6. напусту напустили = крику наробили. — 1. родина = рідний край, вітчизна.

117, 1. нажив ся = надбав добра, збогатів. — 10 з д. посполиту = річнопсполиту, республику (с. в. польську державу).

118, 1. увоймуть ся = вгамують ся, утихомирять ся. — 5. вóтчизна (росс.) = дідівщина, батьківщина, нерухомий земельний маєток (особливо великий).

Дія III. 118, 23. одвод зробить = звести, здурити, опукати. — 10 з д. ізражати = зраджати. — 3. підрадити = звести.

119, 5. не потураю = не зважаю — 10 з д. спесивий (росс.) = гордий. — 4. рахманний = розважний, понурий.

120, 16. хоромина = дім, двір.

121, 5 з д. утрончити = utracić, всадити. Лист Конецьпольского уложений в польско-руській мові.

123, 8. диковина = дивовище, диво. — по-важте ся = спустить ся.

125, 7 з д. ка зна = кат знає.

126, 16. бали (росс.) = баляси, балаканки, баналюки.

127, 19. сорочки прудимо = ловимо блохи в сорочках.

128, 22. чахлий = змарнілий, слабий.

129, 1. уважити (росс.) = ушанувати, поважати. — 11. у глибку = глибоко під землею. — 23. затїяти = замислити (щось злого).

Дія IV. 134, 9. лихувати = лихо творити або замишляти.

136, 10. роздобаривать = розводити ся, роздебендувати, балакати.

137, 9. потуга = потуха, потїха. — 6 з д. запирханий = задиханий.

138, 1. крій = край, коло. — 11. рядна = умова, уговор.

139, 18. балка = низина, долинка в степі.

140, 3. кравчина = відділ козацького війська.

Дія V. 140, 7 з д. геманів = гемоньский, демоньский, чортячий. — крук = крук. — 6. бовдур = комин.

141, 10. замеріяло = замріло.

142, 10. кришечка = крихта, крихітка. — 4 з д. вялити = робити що хтось вяне, обезсилити.

144, 19. увязнути = застрягнути. — 6 з д. пранці = хвороба (сифіліс).

145, 3. увойметься = 118, 1.

146, 5. признав = пізнав. — 22. тебе розщитати = обрахунок з тобою зробити, порахувати ся.

147, 22. вередовати = брїти.

148, 3 з д. рішили суспостатів = зробили конець з ворогами, поладили.

151, 7. обнести = обмовити, оклеветати.

II. Переяславська ніч.

Матеріяли: 1) Переяславська ніч, трагедія Єремії Галки. Львівъ. 1867. (Передрук з новорочника „Сніп“ Корсуна, Харків 1841.) — 2) Збірник творів Єремії Галки. Одесса. 1875.

„Мені пошкодило багато, каже Костомаров в своїй автобіографії, довіре до таких мутних жерел, як „Исторія Руссовъ“ Кониського і „Запорожская Старица“ Срезневского; крім того я попав в високопар-

ність і ідеалізацію, яку я розвив в собі під впливом Шіллера.“

Переяслав = старинне місто на полудневий всхід від Києва, założене ще Володимиром В. — О Лисенку гісторія знає стільки, що він був ватажком одного загона, котрий називав ся вовгурівцями і відзначав ся особливою лютостю против Поляків.

I. 153, 7. гірлига = палиця пастуша в горі закривлена. — 12. кравчина = 140, 3. — 19. поміха = перепона, перешкода. — 4 з д. свиріпа = таке зіле, хабузе.

154, 18. родина = 116, 1 з д.

155, 3. масниця = 82, 10. — 14. паплюга = ледациця, фльондра. — 19. валка (польске walka) = борба, боротьба. — 22. ке = давай, ну, но. — 24. скорють ся = покорять ся. — 8 з д. конати = конець робити, убити. — 4. заклази = замови, прикази. — 2. зачадів ся = закурив ся.

156, 10. одлигнувши = відотхнувши, прийшовши до себе. — 20. прощогого = прощального, остатнього [?]. — 23. Тясмин = правобічний доплив Дніпра.

157, 13. замоторошніє = надоїсть [?]. — 22. литанію = Поет представляє уній як тут так в інших місцях після погляду тогдішних противників єї. — 9 з д. сьомиця біла = великий (страстний) тиждень. — 5. на одкупі = в аренді.

158, 23. углибці = 129, 11.

159, 9 з д. шличок = висока кінчаста шапка з футра, смушка. — 3. дубить = лупить, видушує.

II. 162, 1 з д. глузд = глуз, глум.

163, 4. варнякав = плів дурниці. — 19. ланець = обірванець, обідранець. — лапура = драб, батяр.

III. 163, 1 з д. пеня = біда, напасть.

164, 4. насильно закажем = силою прикажемо, змусимо. — 10. залучають = 89, 9 з д. — 17. кучка = купка. — 21. усердьде = ревність, щирість.

165, 10. лик = гурма, хор. — 22. уважте = 129, 1.

166, 14. запрет = заказ, заборона.

IV. 168, 3. в-мить = сейчас, в одній хвили.

169, 10 з д. пика = пісок, морда.

170, 4. проходжалий = прохожий, проходящий.
— 7. мацапура = машкара, прочвара. — 18. коме-
зити ся = сердити ся, вередувати.

171, 1. пошлина за одкуп = мито (чинш) за
аренду, посесію.

V. 175, 19. в серцях = в гніві. — 3 з д. бле-
кота = ларкотичне зіле викликаючи одур та шал.

177, 7. овсї = зовсїм.

178, 10. умісті = 89, 10. — 22. намітьте =
назначіть.

179, 14. розвага = відрада, пільга.

180, 20. стрижень = струя, ріка. — не му-
силь = не може (97, 7). — 10 з д. жахом = 90, 21.
— 4. шульпіка = шуляк, ястріб. — стовб = стовп.

181, 19. поріз = порізно, поодинок. — 10 з д.
убратись = вибрати ся, забрати ся, дістати ся. —
8. лаґер (росс.) = табор, обоз.

182, 9. пацюк = щур.

183, 23. грубити = грубо поводити ся. — 3 з д.
половідь = повідь, повінь.

184, 2 з д. мусиш = повинен (97, 7).

185, 23. шляти ся = швендяти, поплести ся.

186, 14. ущухнути = уложити ся, уступити. —
16. нетря = дебра, байрак. — 17. лещинник =
ліщина.

189, 3. назирили = назирнули, узріли. — 8.
позор = ганьба.

VI. 193, 4. гаспид = гадина, чорт.

VII. 196, 14. пеняєш = отягаєш ся.

197, 12. дружка дружку = друг друга, одно
другого.

199, 11. устрівав = стрічав.

VIII. 204, 17. бахур = хабаль, любас.

IX. 205, 8. люби (церк.) = любов. — 7 з д. так-
же = так само.

207, 3. худий = 111, 2.

209, 13. рюма = плакса. — 14. закажіть =
замовте, прикажіть (155, 4 з д.).

213, 4 з д. розщитав = 146, 22.

214, 4. розтошно = щедро, ясно, злишно.

216, 10. рачитель = старатель, плекатель.

III. Українські сцени з 1649-ого року.

Матеріяли: Литературное наслідіє Н. И. Костомарова [.] С. Петербургъ [.] Типографія Стасюлевича 1890.

Візд Хмельницького до Києва відбув ся в перших днях січня а переговори з польськими комісарями в днях 10.—16. лютого 1649. р. Впрочім гл. Костомарова гісторію Богдана Хмельницького 1, 5 і 6 (і 4). — В латинським текстї є багато похибок, декотрі я поправив.

Сцена I. 217, 2 з д. крин = лїлія, квітка.

Сцена II. 219, 14. побрезгувати = погорджувати, цурати ся. — 3 з д. глаз (росс.) = око. — 2. наказав = замовив, приказав. — 1. стряпка = кухарка. — 220, 7. урожоний = благородний, шляхетский. — 13. налїзти = знайти, znaleźć. — 15. сLINE = славна еСТЬ, słynie. — 221, 10. передсєвзято = підпринято, піднято, przedsięwzięto. — 8 з д. утримувати = стримувати. — 222, 15. сунете ся = сунете ся, пхаєте ся. — 223, 23. антi[s?]паст = опірний, противник. [?] — 224, 10. Арії = сьвященик з Александрії в Єгипті, котрий не признавав Ісуса правдивим Богом. — 15. зополний = zupełny, повний, цілковитий, совершений. — 5 з д. обличитель = виказчик, доказчик. — 225, 13. поношеніє = ганьба, наруга, зневага.

226, 14. направляти = наводити, звертати, рихтувати. — 9 з д. інквізиція = суд над єретиками, котрих карано вязницею, забранєм майна або смертю. — 227, 1. уступаючи = вступаючи, входячи, вмішуючи ся. — 10 з д. убравсь = 181, 10 з д. — 228, 2. подобало = годило ся. — 1 з д. звлаща (поль.) = особливо. — 229, 7. Хмельницька = тогдішня друга жінка Хмельницького мала бути вдова чи таки ще жінка шляхтича Чаплиньского; пізнійше казав Хмельницький її за невірність повісити враз з коханком, єго ключником. — 3 з д. cicisbeo (італ., вимовляє ся чічісбео) = приятель дому а товариш замужної жінки.

230, 7 з д. полецаймо ся = поручаймо ся, здаймо ся на, polecajmy się. — 231, 11. твари = сотворіня. — 24. кварцяне військо = сталє войско в Польщі, удержуване для „поточної“ оборони з че-

твертої часті (кварти) доходу з королівських дібр. — 232, 9. повадка = (лихий) звичай, привичка. — 20. обелги = obelgi, зневаги. — 234, 10. личба = число, рахунок, спосіб рахования. — 14. потребується = жадає ся, вимагає ся. — 235, 3. Ногайці = племя татарске. — 11. повідаю = скажу. — 4 з д. патріярха = єрусалимський патріярх Паїсій.

236, 8 з д. сараю = палати султанської в Цариграді. — 5. рукодайних = зобовязаних до вірності поданем руки. — 237, 18. брацлавський = Брацлав, місто над Богом, колись столиця брацлавського воєводства (одного з двох воєводств України). — 238, 13. постпонуєш = ставиш по заду, мало важиш.

(Важніші зміни в латиньським тексті: 221, 4 з д. ad arandum vulgus insanum reddere замість ad arandum me vulgus insanem reddere. — 225, 5. necessariae зам. necessitate. — 12. pulvis tuus буде in potentia infernali, ім'я твоє — поношення hominibus a genus коли fuerit, semen diaboli буде per saecula saeculorum зам. pulver tuus буде in potentiae infernalis, ім'я твоє — поношення hominibus u genus, коли fuerit semen diaboli буде per soecula soeculorum. — 237, 6 з д. Non vides приплих речей, соєсус фортуюн настоящою, которая... зам. Non videas приплих речей соєсус фортуюн настоящою, спущаємня на patronatum, которая...)

IV. Загадка.

Матеріяли: 1) Основа, южно-руській літературно-учений вѣстникъ. Петербургъ, 1862. VI. — 2) Збірникъ твор. Іер. Г. Одесса. 1875.

239, 3. З народньої казки = Казку ту „про Дівку Семилітку“ записав Костомаров в Острогожським повіті Вороніжської губернії в 1840-ім а видав окремою брошуркою в Петербурзі в 1860-ім році.

1. 239, 10 з д. вязнеш = навязуєш ся, накидавсь ся. — 2. розквашу = зібю на квашу, лемішку.

240, 9. ханьки мняти = дармувати, пустовати. — 19. хавтурка, хаптурка = хапанка, збиранка. — 5 з д. на-вдиранці = на-втікача, на втеки.

241, 3. повітка = піддаше. — 18. рога ч = ожог, гачок до печі.

242, 3. копицьке = в спілку сїяне збіже. — 24. шолопай = дурненький. — 25. кішка = кітка.

243, 1. сковорода = пательня. — 9 з д. захляв = утомив ся, знеміг ся.

II. 243, 2 з д. товстопузый = з товстим пузом, грубим черевом, череватий.

244, 2. третячок, третяк = фігура в танцю, танець; третячка на зубах вигравати = вибити кого по зубах. — 12. пелька = пасть, горло. — 16. жолаю = желяю, жичу. — 21. тошно = точно. — 2 з д. ослухатись (росс. послушаться) = не слухати, непослушним бути.

245, 1. четвертак = чверть рубля (= 64 сот.). — 3. жалувать = дарувати. — 4 з д. запомнить = забути. — судир = пан, добродій.

246, 9. тю-лю = вираз глумлення: ая, еге і т. п.

247, 8 з д. копилити = кривити.

III. 248, 8. жалує на опекунство = обдаровує опікою (ласкою). — 9. дзуски = засї. — 19. довбешка = довбенька, довбня. — 23. харцизяка = розбишака. — 25. убрались = 181, 10 з д. — 3 з д. не кушить мовчаночка = не годує мовчанка. [?]

249, 3. кебета = здібність, здатність. — 10 з д. барилу з кухви глузувати = барилці з куфи насмівати ся. — 2. бейбас = бельбас, йолоп.

250, 12. тихо (росс.) = помалу. — 15. зайом = позичка, позичане. — 3 з д. сирівець = бураковий квас, взагалі квас.

251, 23. зробить з однолітків плуг = однорічних бичків запряже до плуга. — 6 з д. з сина = з біса.

IV. 253, 1. гирявий = обстрижений. („Гирявими називають по домах малолітніх хлопців і дівчат, котрими кожний поштуркує ся: нехарних, замазаних, з головами осмаленими або остриженими.“) — 6. дубиняки = буки. — 7. спина = плечі. — 19. копа = пів рубля. — четверть = трошки більше як 2 гектолїтри. — 23. набавляє = додає. — 24. містяне = акциза. — 10 з д. стало бути що = значить, отже. — 9. зчести — зрахувати.

254, 1. полтина = копа, пів рубля. — 3. достолно = достотно, зовсім. — 7. итого (росс.) =

разом. — 14. цілковий = (цілий) рубель. — 19. лік = рахунок. — 6 з д. стовповий дворянин = знатний шляхтич (дворяне першої ранги в цивільнім стані від 8-ої, в військовім від 14-ої класи). — 4 з д. поручик (росс.) = поручник.

255, 13. мов = мовби, ніби-то. — 22. війок, віє = дишель волового воза. — 23. голобля = дишель волових саний.

256, 2. асигнація = паперові гроші (банкноти) в Росії, котрі давніше мали $3\frac{1}{3}$ раз меншу вартість від срібних.

V. 256, 2 з д. рундук = ганок.

257, 4. гренджоли = сани. — 5. полоз, полوزه = частина саний.

VI. 257, 18. пожалуста [власт. пожалуйста] (росс.) = будьте ласкаві. — 24. перепороть (росс.) = перешмагати, випарити. — 8 з д. зазнати ся = згордіти, захишати ся. — 5. тиськати ся = напихати ся.

258, 16. розшолопати = розмотати, розібрати. — 5 з д. стул (росс.) = столець.

260, 1. обідьдя = обручі на колеса. — 4. тин = пліт. — 23. віжки = важки, ліци.

261, 7 з д. болотяний = чорт що в болоті сидить.

262, 4 з д. призволяйте ся = 89, 22.

263, 10. грубити = 183, 23. — 18. шолудивий = паршивий.

VII. 263, 10 з д. диманова = 140, 7 з д. (германів). — 7. жевжик = фертик, чепурун, хват. — 4. хвиськати = ударяти батогом або різкою.

V. Ліричні і епічні поезії.

Матеріяли: 1) Українські баллади Ієремії Галки. Харьківъ. Року 1839. (На головній стороні стоїть мотто: На Крайняв всього много, меду и горбівки, Дївки красні й молодичі усь чорнобрівки. Галицкая пїсня.) [Ч. 7, 8, 11—13, 27—38.] — 2) Основа. 1861, I, II, III. [5, 9, 16, 17.] — 3) Збірник творів Ієр. Г. Одесса 1875. [1—5, 10, 14—21, 23—25, 39—68.] — 4) Свѣт, ілюстрована літературно-політично наукова часопись. Ві Львові 1882 [13]. — 5) Литературное наслѣ-

діе Н. И. Костомарова [.] Типографія Стасюлевича 1890. [6, 22, 69—74.] — 6) Кіевская Старина 1897, X. [26.]

Баляди написав Костомаров по-части ще перед Савою Чалим, коли, як сам признав в своїй автобіографії, ще не познакомив ся добре з українською мовою і народністю. В два роки потім видав новий збірник своїх поезій п. з. „Вѣтка“, передрукований відтак в Одескім збірнику з р. 1875. Замітно, що славний російський критик Белінський, котрий описля остро осудив і Квітку і Шевченка, розбираючи „Українські балادي“ і „Саву Чалого“ признав Костомарову „безспорний талант“.

А.

1. **Пісня моя.** 266, 9. Сосна = правобічний доплив Дону. — 2 з д. припотень, припутень = такий птах польовий. — 267, 6. слобода = хлопська поселість, вільна від панщини і данин. — 14. кручина (росс.) = журба, сум. — 3 з д. родина = 116, 1 з д.

2. **Клятьба.** 268, 5. без одривки = без устанку. — 16. меню, менья = імя.

3. **Згадка.** 268, 9 з д. оцьвянок = клец, пень. — 269, 2. валка = 155, 19. — 10. тошно = тоскно, сумно.

4. **Могила.** 270, 10 з д. кравчина = 140, 3.

5. **На добра-ніч.** 271, 17. обнова = всяка нова річ, (святотчний) дарунок. — 272, 15. розвінчати = вінець зняти, корону відобрати. — 273, 5. нарікає = називає. — 8. змушає = знущає ся [?].

7. **Співець.** Сю поезію, як також поезії 29. Стежки, 34. Пан Шульпіка і 36. Кінь, переложив Челяковский на чеську мову. — 276, 5 з д. ковила = така трава. — 277, 4. увоимуть ся = 118, 1.

8. **Дід пасічник.** 277, 20. терем = велика красна комната. — 278, 1. туляти ся = скитати ся, блукати ся. — 3. папівна = папска, папщина. — 4. хворать = хорувати. — 5. налігати = 92, 17. — 15. вмудровалась = умудрила ся, ухитрила ся. — 16. одлигнув = 156, 10. — 21. Петро = задніпровський гетьман Петро Дорошенко. (Прим. Костомарова.) — імянитий = визначний, славний. — 22. Хмельницького воленя допевняв = добивав ся того, чого

хотів Хм. — 7. з д. нагибать = 92, 16. — 279, 7. Павло = наказний гетьман і полковник чернігівський Павло Полуботок. (Костом.) — 11. з'їднати = зімати. [?]

9. Свівець Митуса. 279, 22. Дажбог = бог сонця у давніх Славян; Дажбожий внук = князь Володимир Вел. — 23. коромолц, крамоли = колотнеча, чвара, ворохобня. — 8 з д. Впав Володимир волинський = року 1241. — 7. Ростислав = син чернігівського князя Михайла, воював кілька разів против Данила, р. 1243. за допомогою декотрих галицьких боярів заволодів Галичем а висланий ним Константином рязанський за допомогою єпископа Перемишлем, але Данило поспішив з Холма і відобрав Галич а єго полководець Андрій Перемишль. В борбі Ростислава против Данила брали участь також Угри і Поляки. — 280, 13. пороки = тарани. — 16. поток = заточене, полон. — 17. тул = така шапка. — прилбиця = часть шолома закриваюча лице. — 23. буїєсть = буйність. — 5 з д. одмінити = віддати в заміну. — 1. согласка = згода. — Сей вірш написаний в році 1850.

10. До Марі Потоцької. Недалеко палати ханів в Кримі взносить ся могила, збудована на орієнтальну маніру з округлою копулою. Тамошній нарід оповідає, що ко могилу поставив хан Керим Гірей для своєї бранки, християнки Марії, котру дуже любив. На тій основі написали Пушкін поему „Бахчисарайскій фонтанъ“ а Міцкевич сонет *Grób Potockiej*. Оба поети представляють ту бранку Полькою, Пушкін називає її княжною. — 282, 5. ревнивий = заздрісний. — 16. мулла = татарський або турецький священик. — 6 з д. Девлетів і Ісламів = ханів кримських. — (Сю поезію і 18. Пантикапею написав Костомаров, пробуваючи в Кримі 1841. р.)

11. Щира правда. 283, 7 з д. туляче = 278, 1. — 284, 9. вовтузити ся = борикати ся, тягати ся. — 12. згору = згірю. [?] — 6 з д. канава (росс.) = рів, канал. — 2. рещтовати = ладити, готовити. — 285, 23. строй (росс.) = шик, лава, ряд. — 10 з д. уникшли = утихли. — 5. яриза = паниця, служба.

12. Полтавська могила. 286, 9. [і]згарб = сніговиця, метіль. — 14. меріє = мріє (141, 10).

13. Перебийніс (286). Про ватажка козацького Перебийноса розказує ся в народних піснях, як він побивав Поляків та як его раз напали Поляки переважними силами і вбили, коли за ними з чурою загнав ся. В дійсности ж згинув Перебийніс р. 1648. від повітря. — 287, 5 з д. диман = демон (263, 10 з д.).

14. Ластівка. 288, 5. на славній долині = в Долобску. — 13. Київський = Святиполк (що осліпив теребовельского князя Василька). — 14. Владімир = Володимир Мономах, внук Ярослава Мудрого (став опісля по смерті брата Святиполка великим князем в Києві, 1113—1125.). — 289, 10. Дону = Половці мешкали над рікою Доном. — 16. смерд = селянин, хлібороб. — 292, 12. вшестя (ушествіє) = вознесеніє. — 13. стольний = столичний. — 293, 1. у страшний понеділок на Салниці = в році 1110. в страшний понеділок побили Русини Половців на прах над річкою Сальницею. — 21. колодники = бранці (в колоді, в дибах). — 294, 8 з д. нарядний = оказалий, чепурний. — 295, 8. на нищюю братью = на убогих людей, на бідних. — 12. вопила (церк., рос.) = го-лосила, лементувала.

15. Грецька пісня. 297, 10. Клефти = верховинці грецькі, подвижники повстаня против Турків (= музу-вірів) в р. 1821.

16. Елада. 298, 8. Парєенон = славна святиця богині Аteni в замку Акрополіс в Аtenax. — 9—11. Солон і Демосєен = звістні з гісторії славні Атенці, Тимолєон = гетьман в Сицилії.

17. Давнина. 298, 4 з д. Маїн синок = Гермес, бог хитрощів і торговлі. — 1. Арей = бог війни. — 299, 3. Прометей = божий син та приятель людей, викрав від богів огонь і заніс на землю, за-те казав его верховний бог Зевс або Юпітер приковати до скали, а орел щодня розривав ему печінку. — 5. сцапати = схопити. — 8—9. дощ золотий... бичком = Юпітер звів царівни Данау і Европу перемінивши ся в золотий дощ і в бичка.

18. Пантикапея (299) = старинна кольонія грецька (нині Керч) на східнім побережю Криму, була якийсь час (перед Христом) столицею боспоранського царства. — 300, 7. мусур, мусор = груз, грузь. — 8. склеп = склепінє, пивниця. — 11. жутко = тяжко, мото-

рошно. — 19. трухлий = спорохнявілий. — 7 з д. навязливий = влізливий (239, 10 з д.) — 302, 6. амфора = старогрецький збан з двома ухами, де переховувано також попіл зо спалених мерців; на тих збанах були малюнки. — 17. Тартар = назва пекла у Греків і Римлян. — 9 з д. Селена = місяць, богиня місяця. — 3. гребець = весляр. — 1. Аврора = рання зоря (богиня грецька і римська). — 303, 5 з д. тризна = поминки.

19. Турнія (304) = таке ігрище лицарске. — 7 з д. Лаба = головна ріка в Чехах. — 1. обідець = колісце, перстень. — 305, 18. в замирї = в часі спокою. — 24. ограда = обгорода, обгороджене місце. — 4 з д. герець = герц, стичка, поєдинок. — 306, 2. баский = бистрий. — 3. вигляти, виляти = уганяти ся. — 4. дружка від дружки = 197, 12. — 2 з д. долівка = діл, земля. — 307, 5. сїтка = панцир, дротяна сорочка.

20. До жидівки. 308, 16. війниця = повіка. — 309, 6. Веєиль = прастаре місто в Палестині на північ від Єрусалима. — 20. жатись = стискати ся. — 310, 6. зачорствіти, зачерствіти = затверднути. — 10. соромницький = соромний, поганий, ганебний.

21. Дика коза. 310, 7 з д. провальля, провал = пропасть, яр.

22. Єврейська співанка. 311, 7 з д. Кедрон = річка і долина коло Єрусалима. — 5. Сіон = горбок в Єрусалимі, на котрім стояла съвятина (також той горбок, де стояв замок Давида), також взагалі Єрусалим.

23. Журба єврейська. 312, 13. розорен = зруйнований, знищений, збурений. — 4 з д. припетень = припотень 266, 2 з д. — скота = яма, леговище.

24. Погибель Єрусалима = зруйноване міста р. 70. по Христї пізнійшим римским цісарем Титом. — 313, 12. Седекія = остатній король царства юдейского; вавилонський король Набуходоносор здобув і зруйнував Єрусалим а его осліпив і взяв в неволю (р. 586. пер. Хр.).

25. Погибель Сеннахерибова = Ассирійський король Сеннахериб хотїв р. 713. пер. Хр. здобути Єрусалим, але морове повітре знищило его велике войско і він поспішно зо страхом опустив юдейський край. — 316,

9 з д. мають = повівають, колишуться (96, 1.). — 6. шайтан = сатана.

26. Слав'янам. Ся недокінчена поезія знайшла ся 1897. року в архіві Департаменту Поліції в Петербурзі між паперами Костомарова. Дехто приписував її зразу хибно Шевченкови. До книжки „Литературное наслідіє Н. И. Костомарова“ не вийшла, бо тогди, 1890. року, не можна було її відшукати. Она мусіла бути написана певне в часах Кирило-Методіївського братства.

Б.

27. Чорний кїт. 320, 3. нос (росс.) = нис. — 8. перхлива = порхлива, жаклива. — 8. з д. гапличок = гафтка. — 2. шпритвас, шерїтвас = бочка з двох частій зложена, зільниця. — 321, 7 з д. мастерить (росс.) = майструвати.

30. Поцілунок. 324, 3 з д. хлїби уберуть = збіже зберуть. — 2. крупний (росс.) = грубий, крапистий, густий. — 325, 9. зле = злющо, люто.

31. Зірочка. 325, 19. простягла ся = Миряньска байка каже: коли по небі перекотить ся зірка, есть те де небудь дївчина віддала ся. *Костомаров.* — 326, 5. налой = аналой, столець (в церкві до читання євангелія і т. п.).

32. Великодна ніч. 326, 2 з д. обхожденья = процесія (доколя церкви на великдень).

33. Посланець. 328, 6. плоскінь (поскінь) тіпає = коноплі (або льон) ломить, крушить. — 21. нурити ся = хмурити ся, гнівати ся. — 9 з д. підобгав ся, розплатав ся = стратований, розплатаний. — 329, 2. спужнув ся = напудив ся. — 5. балка = 139, 18. — 10. роду = племені, краю. — 12. чолом каже = поздоровляє.

34. Пан Шульпіка. 329, 15. рябець = яструб [?]. — 330, 10. кручина = 267, 14. — 20. шатнула (ся) = кинула ся скоро. — їднати = 279, 11. — 22. повиладала = зазнала. — 331, 2. уразки = урази, уразливі бесіди. — 3. опаска = обава, осторожність. — („Есть то старосвїтська вість: на Україні, кажуть, був за стару годину якийсь пан Шульпіка, багато шкоди сусідам чинив; народ злотовавсь і забив його. Певне то есть який польський пан, а діяло ся се за ті роки, коли Україна під ляцкою кормигю страждала.“ *Костом.*)

35. Отруї. 331, 14. вистачує = доставляє, при-
дбав. — 332, 13. кораблик = жіноча шапка
(чіпець) з рогами. — серпанок = тоненьке полотно.
— 15. парчовий = з матерії тканой золотом або срі-
блом. — 18. плигають = скачуть, вискакують (95, 10).
— 23. тревний = поживний.

36. Кінь. 333, 21. притко = прудко, хутко, бор-
зо. — 334, 13. стухати = потахати, западати. — 17.
штиркати = штуркати. — 18. вихати = рухати,
гойдати.

40. Соловейко. 339, 9 з д. їлина = ялиця.

44. Мана. 344, 7. тала = пятерка, (лаврова) вер-
ба. — 345, 7 з д. проліска = рослина-квітка з ро-
дини анемонів.

45. Кульбаба. 347, 20. половідь = 183, 3 з д.

47. Дідівщина. 349, 15. любастровий = аляба-
стровий. — 350, 1 з д. горицьвіт = квітка з родини
анемонів. — 351, 11. лик = 165, 10.

49. Дівчина. 352, 1 з д. невяльний = не вяну-
чий. — 353, 8. воронець = (квітка) пеонія, пивонія.

50. Хмарка. 355, 6 з д. уряд = навряд, ледве,
добре.

51. Сон. 357, 20. чорствіти = 310, 6. — 21. ка-
рявий (росс. корявый) = карлючковатий, дзюбатий.

53. І. І. Срезневському = Ізмаїл Іванович Срезнев-
ський учився славянських язиків за границею, а вер-
нувшись в Росію мав славні виклади о них в Хар-
ківскім університеті, займався також народною літе-
ратурою українською і писав о ній.

54. Баба Гребетничка. 359, 5. кобилиця = коби-
лиця, небилиця, байка. — 6. лик = лице, вид, образ.
— 9. дивозії = дива. — 11. ослін, ослонець = ко-
ротка рухома лавка, столець, звичайно накриті (осло-
нені) килимом. — 21. розташувати ся = розложити
свій крам, розводити ся. — 10 з д. возити ся = але
поводити ся, поступати.

56. Забачення. 361, 5 з д. присталий = відпо-
відний. — 362, 6. наріканья = доріканє, докорюванє.

59. Березка. 366, 16. непогожий = негожий,
нездалий.

60. Паникадилице = ліхтарик, лямпочка. — 367,
11. хвилити, хвилювати = фалювати.

61. Вулиця. 368, 12. волосожар = найбільша і найясніша громада зьвізд на небі, Оріон. — 16. жп-рувати = жартувати, грати ся.

62. Попріки = доріканя, докори.

63. 370, 19. сцільникові = медові.

64. Брат з сестрою = Іван та Марія, *viola tricolor*. *Костом.* — 371, 2 з д. із хлібами = зо збіжем. — 372, 4. аркан = мотуз. — 13. хворботи = мережки. — 15. блаватас = матерія з блаватного (= синього) шовку. — 373, 5. утворний = красний з виду, красної стати. — 7. просьвіщати ся = блищати, відзначати ся. — 20. басан = обшивка, листва. — 22. Бендери = місто над Дністром в Бесарабії, колись сильна кріпость турецька. — 375, 18—23. Сесі верші, як також 376, 8—9 — народні. *Костом.* І матеріял до сеї поезії, як і до деяких інших, взятий з народної пісні.

66. Панич і дівчина. 377, 10 з д. З польської мови = з Міцкевича. — 380, 10 з д. лясн = залицяня

69. Дитинка. 383, 1. мізильна = маленька. — 6. кросю = кришечко.

70. Зозуля. 384, 9. сон-трава, сон-зіле = квітки з родини анемонів. — 15. круча, крученька = крутий, стрімкий берег, стромовина. — 385, 8. качати (росс.) = колисати.

71. Явір, тополя і береза. 386, 8 з д. річ повожає = бесіду веде, розмову провадить.

72. Верба. 387, 6. Пісня Дездемони = Ся пісня єсть вільний переклад з Шекспіра, Дездемона = донька венецького сенатора а жона мурина Отелья, котру пристрастний муж в приступі заздрости задусив.

73. Наталя. 388, 2. З народного переказу = Німецький переказ, о котрім народна пісня дала Вірєрови гадку написати свою Ленору, єсть і у нас. Я відніс сей переказ до найсвіжшої гісторичної події, облоги Севастополя Англійцями і Французами. *Костом.* (В два роки потім автор переробив сей вірш в намірі видати єго враз з іншими віршами, але перерібка нігде не знайшла ся.) — 17. Альма = річка в західній части Криму, над котрою Французи і Англійці побили Россіян 20. вересня 1854. — Інкерман = місто в західній части Криму, де Англійці і Французи побили Россіян 5. падолиста 1854. — 388, 3 і 2 з д. Сі

верші, як також 389, 13—6 з д.; 390, 13—15; 391, 1—6; 15—20; 23; 392, 2—3; 16—6 з д.; 393, 14—18, взяті, як пише Костомаров, з народної пісні. [?] — 391, 4 з д. солонець = такий гриб. — глігати = лігати, лікати, глітати. — 392, 22. степовик = мешканець степу, запорожець. — лугар = мешканець луку, розбишака. — 393, 3. гурба = юрба, гурма. — 5. Перекоп = вузький шмат землі, що лучить Крим з хопутом. — 10. водополь = водопій, водопійло.

74. В осени літо. 394, 11. настоящий = дійсний, правдивий.

VI. Статі прозаїчні.

Матеріяли: Основа 1862, VI, IX.

1. Християнство і кріпацтво. 395, 5 з д. Аскоченський = професор духовної академії в Києві а потім редактор „Домашньої Бесѣди“, в котрій воював против всяких ліберальних думок.

„Християнство і кріпацтво“ вийшло jako друга часть статі „Мысли Южнорусса“. В першій часті (Основа, 1862, V), писаній по російськи, Костомаров порушив конечну потребу видавання просвітних книжок для народу. Під сею статтею і під „Загадкою“ підписав себе своїм іменем.

2. Суд Чехів над собою. Сеся стаття надрукована була безіменно. М. Комаров (в Показчику нової української літератури) і Ом. Огоновский (в Історії літератури рускої) приписують її Костомарову, тільки-ж она не находить ся в списі его творів в „Литературнім наслідію“ і ледве чи єму приналежить; але она цікава і дуже прикладна для Русинів, отже хочби і з сеї причини поміщає ся тут. — 400, 14. арава = зграя.
